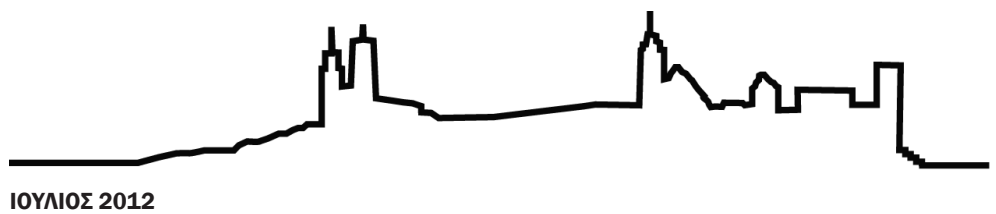




**AOHNA**

# ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ



ΙΟΥΛΙΟΣ 2012





**Ε.Μ. ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ**  
**Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών**

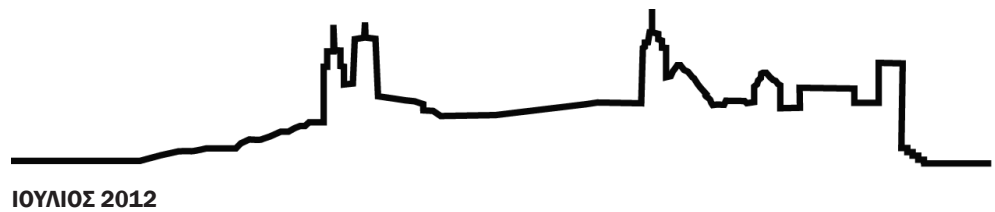


Γρηγορίου Δήμητρα

Παρασκευοπούλου Ασημίνα

## **ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ**

Επιβλέπουσα:  
Βοζάνη Αριάδνη





*Ευχαριστούμε την καθηγήτριά μας Αριάδνη, για την καθοδήγησή της,  
τις οικογένειές μας για τη στήριξή τους,  
τις φίλες από τη Στουτγάρδη, Bianca και Katherine.*



ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
A. Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΩΣ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ	11
Η έννοια της αστικής πλατείας	13
Μεταβολές του δημόσιου χώρου σε σχέση με τις κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής	15
Η εμπειρία των πλατειών του “παρελθόντος” ως αναφορά για τον σχεδιασμό σήμερα	20
B. Η ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ	23
Ο σχηματισμός της εικόνας της σύγχρονης Στουτγάρδης	25
Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου της πόλης	30
Μία διαδρομή στους δημόσιους χώρους στο κέντρο της πόλης	36
<i>Ένθετα: “η ιστορική εξέλιξη της πόλης”, “το πάρκο της πόλης”, “Stäffele”, “το πράσινο U”</i>	
Γ. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ	39
Η σημασία της “νοητικής” εικόνας	40
Περιγραφή των πλατειών	43
Διαγραμματική παρουσίαση των πλατειών	54
<i>Ένθετο: “Η έρευνα του Kevin Lynch”</i>	
Δ. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ	70
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	75
<i>Βιβλιογραφία</i>	84
<i>Πηγές εικονογράφησης</i>	87



Ω ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ



ΟΡΓΑΝΩΝ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΓΕΤΟΝΙΕΣ  
ΟΧΙ ΣΕ ΡΩΣΕΙΣ



**Σκέψεις, προβληματισμοί και ερωτήματα** σχετικά με τη θέση που κατέχει ο **δημόσιος χώρος** στην καθημερινότητά μας ήταν η αφορμή για να ασχοληθούμε με αυτό το αντικείμενο. Η εικόνα του δημόσιου χώρου και ο **ρόλος του στη ζωή** των κατοίκων σε μία πόλη της Γερμανίας, με προφανείς διαφορές με τα ελληνικά δεδομένα, ως προς την κλίμακα, τις ποιότητες και τις διαδικασίες παραγωγής χώρου, τη **Στουτγάρδη**, μας κίνησε ιδιαίτερα το **ενδιαφέρον**. Κατά την εξάμηνη παραμονή μας στην πόλη αυτή, μέσω του προγράμματος πανεπιστημιακών ανταλλαγών Erasmus, μας δόθηκε η ευκαιρία να **βιώσουμε** και να **οικειοποιηθούμε τους δημόσιους χώρους της πόλης**.

Τα τελευταία χρόνια αισθανόμαστε στον αστικό χώρο μία αυξανόμενη ανάγκη για **επανα-οικειοποίηση** και **επανασύνδεση** με το δημόσιο. Κινήματα της πόλης, διεκδικήσεις για τον δημόσιο χώρο, καλλιτεχνικές ανησυχίες και πρωτοβουλίες πολιτών βρίσκουν πεδίο έκφρασης και δραστηριοποίησής τους στις πλατείες, στους δρόμους και σε άλλους ακαθόριστους χώρους της πόλης • αποτελούν δυναμικές, οι οποίες επηρεάζουν την παραγωγή του αστικού και οδηγούν σε νέες μορφές του δημόσιου χώρου, αυτού που βιώνεται έντονα και οικειοποιείται από τον άνθρωπο. Το *“δικαίωμα της οικειοποίησης”*, έτσι όπως διατυπώνεται από τον Lefebvre, αφορά στη δυνατότητα των πολιτών να έχουν πρόσβαση, να χρησιμοποιούν και να καταλαμβάνουν το δημόσιο χώρο. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, παρατηρείται η ανάγκη για επανασύνδεση με τον δημόσιο χώρο, γεγονός το οποίο μας προβλημάτισε ιδιαίτερα ως προς τις **χωρικές και ποιοτικές συνθήκες**, οι οποίες συμβάλλουν στην ύπαρξη ενός ζωντανού χώρου στην πόλη. Ο δημόσιος χώρος *«είναι ένας τόπος κοινωνικότητας και ελευθερίας, που ανήκει σε όλους και σε κανέναν»*.<sup>1</sup>

1. Σωτήρης Ανυφάντης, «Η ευέλικτη αστικότητα του προσωρινού», Αρχ. Θέματα, 37/2003, σ.74

Το ευρύ πεδίο του δημόσιου χώρου περιορίζεται στην **μελέτη της αστικής πλατείας** ως μέρος του δικτύου δημόσιων χώρων της πόλης της Στουτγάρδης. Η αναζήτηση **χωρικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών** γίνεται μέσω παραδειγμάτων από την πόλη. Βασικό πεδίο μελέτης είναι η **σχέση του ανθρώπου με τον χώρο** και η **διαβάθμιση της οικειοποίησης** σε κάθε περίπτωση. Η διαγραμματική απεικόνιση αποτελεί εργαλείο μελέτης του δημόσιου χώρου, με το οποίο σχηματίζουμε την “**νοητική**” εικόνα των πλατειών, όπως τις βιώσαμε κατά την παραμονή μας εκεί.







*η πλατεία ως δημόσιος χώρος*

Αν θεωρήσουμε, ότι ο δημόσιος χώρος της πόλης απαρτίζεται από δρόμους και πεζοδρόμια, πάρκα και πλατείες, στοές και περάσματα, ροές και κινήσεις ανθρώπων, τότε η πλατεία ως εξέχον στοιχείο ίσως είναι ο χώρος εκείνος, ο οποίος εμπεριέχει και αναδεικνύει όλα τα υπόλοιπα. Η έννοια της πλατείας και πιο έντονα της αστικής πλατείας, αναφέρεται σε ένα **χώρο ζωντανό**, που **βιώνεται** από τον άνθρωπο και χαρακτηρίζεται από μια **πύκνωση και ποικιλία δραστηριοτήτων**.

*«Η πλατεία φτιάχτηκε για να λειτουργεί και να παράγει. Φτιάχτηκε για να είναι τόπος κι όχι χώρος. Είναι το ανοικτό πεδίο, το κενό, το ξάγναντο, το διέξοδο, το άφορτο, ο ανασασμός.»<sup>1</sup>*



1. Αντώνιος Β. Καπετανίος, «Σιωπηλές πλατείες», Αρχιτεκτονικές Ματιές, 24/06/2010, στο [www.greekarchitects.gr](http://www.greekarchitects.gr)

## Η έννοια της αστικής πλατείας

Ο ορισμός της πλατείας όπως δίνεται από το λεξικό του Γεώργιου Μπαμπινιώτη είναι ιδιαίτερα σύντομος και απλός. Συνοψίζει όμως όλη την ουσία και αποδίδει καθαρά τη χωρική αλλά και κοινωνική διάσταση της πλατείας. Η πρώτη ερμηνεία του λήμματος είναι:

*«Πλατεία είναι ο ανοιχτός, κοινόχρηστος χώρος που σχηματίζεται στο σημείο όπου τέμνονται δύο ή περισσότεροι δρόμοι, ειδικά διαμορφωμένος, ώστε να μπορεί ο κόσμος να κάθεται, να κάνει περίπατο ή να παίζουν τα παιδιά.»<sup>2</sup>*

Εξ ορισμού, ένας χώρος για να χαρακτηριστεί πλατεία, πρέπει να πληρεί κάποια χαρακτηριστικά: “ανοιχτός χώρος”, η διατύπωση μας παραπέμπει αρχικά σε έναν **χώρο υπαίθριο**, κατά κύριο λόγο **ελεύθερο** από στέγαση ή κάποιο αυστηρό περίβλημα. Παράλληλα, περιγράφει τη δυνατότητα προσέγγισης και παραμονής στο χώρο χωρίς χωρικό, κοινωνικό, οικονομικό περιορισμό. Είναι ανοικτή για το κοινό, όπως δηλώνει και ο δεύτερος χαρακτηρισμός “κοινόχρηστος”, δηλαδή χώρος που χρησιμοποιείται και **μοιράζεται από πολλά άτομα**. Είναι λοιπόν χώρος που προορίζεται για να βιώνεται και να δρουν μέσα σ’ αυτόν άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ο ορισμός στη συνέχεια αναφέρει, πως η πλατεία “σχηματίζεται στο σημείο όπου τέμνονται δύο ή περισσότεροι δρόμοι”. Η θέση της λοιπόν στην πόλη έχει σημασία • κατά κανόνα αποτελεί σημείο σύνδεσης δύο ή περισσότερων άλλων στοιχείων του δημόσιου χώρου της πόλης και έτσι λόγω της θέσης της στον αστικό ιστό, αποτελεί σημείο διασταύρωσης ροών και μπορεί να **συλλέγει κινήσεις** και δραστηριότητες από την γύρω περιοχή. Τέλος, είναι χώρος “...ειδικά διαμορφωμένος, ώστε να μπορεί ο κόσμος να κάθεται, να κάνει περίπατο ή να παίζουν τα παιδιά”. Φανερώνεται εδώ η σημασία σχεδιασμού του χώρου αυτού, σχεδιασμού τέτοιου



2. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας», σ. 1434

ώστε να μπορεί να δεχτεί ποικιλία δραστηριοτήτων και ατόμων. Η πλατεία δεν είναι, λοιπόν, ένας χώρος που απλώς προκύπτει, αλλά **μελετάται και σχεδιάζεται** ως αρχιτεκτονική οντότητα, **με άξονα τους χρήστες**.



Επομένως, η πλατεία αποτελεί βασικό χώρο μιας πόλης • εξυπηρετεί **ανάγκες χωρικές**, καθώς ως ένας ελεύθερος, αδόμητος χώρος μέσα σε ένα πυκνοδομημένο αστικό ιστό, προσφέρει καλύτερες συνθήκες ηλιασμού και αερισμού, αλλά και επαφή με το φυσικό στοιχείο. Παράλληλα όμως, εξυπηρετεί κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές ανάγκες της πόλης. **Κοινωνικές**, καθώς είναι ο κατεξοχήν χώρος συνάντησης και συναναστροφής των ανθρώπων, εκτός του ιδιωτικού. **Πολιτικές**, καθώς κατά καιρούς έχει αποτελέσει πεδίο έκφρασης, παραγωγής και άσκησης πολιτικών δραστηριοτήτων. **Πολιτιστικές**, καθώς σε κάθε εποχή είναι πεδίο έκφρασης νέων ιδεών και πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Μια αστική πλατεία, όποια μορφή και αν έχει, μικρή/μεγάλη, τετράγωνη/κυκλική/ακανόνιστη, περικόλειστη/πανταχόθεν ελεύθερη, επίπεδη/αμφιθεατρική, είναι πυρήνας της ζωής της πόλης και καθρέπτης των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών συνθηκών και αντιλήψεων της εκάστοτε εποχής. Αλλά και ο ίδιος ο χρήστης του χώρου με τη δράση του, δίνει ζωή στις πλατείες και τις διαμορφώνει.



*«Τα κινούμενα στοιχεία σε μια πόλη, και ειδικά οι άνθρωποι και οι δραστηριότητές τους, είναι τόσο σημαντικά όσο και τα στατικά φυσικά μέρη. Δεν είμαστε απλώς παρατηρητές αυτού του θεάματος, αλλά οι ίδιοι είμαστε μέρος του, στη σκηνή με τους υπόλοιπους συμμετέχοντες»<sup>3</sup>.*

3. Kevin Lynch, "The Image of the City", 1960, σ. 2, μτφρ. "Moving elements in a city, and in particular the people and their activities, are as important as the stationary physical parts. We are not simply observers of this spectacle, but are ourselves a part of it, on the stage with the other participants"



## Μεταβολές του δημόσιου χώρου σε σχέση με τις κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής

Είναι φανερό, πως ο **άνθρωπος-χρήστης και η πλατεία** είναι στοιχεία **αλληλένδετα και αλληλοεπηρεαζόμενα**. Ανάγκες, αντιλήψεις και αξίες του ανθρώπου υπαγορεύουν τη δημιουργία και τη διαμόρφωση πλατειών, στη συνέχεια οι ίδιες οι πλατείες εκφράζουν χαρακτηριστικά του ανθρώπου και της εποχής του. Μέσα από την εικόνα του χώρου, των αρχιτεκτονικών και κινούμενων στοιχείων, μπορούμε να **“διαβάσουμε”** τις συνθήκες της κάθε εποχής και τις μεταβολές στις ανάγκες και στις αντιλήψεις του ανθρώπου. Η σχέση του ανθρώπου με την πλατεία συνδέεται άμεσα με τις αντιλήψεις του για ορισμένες **έννοιες**, όπως δημόσιο, κοινωνικό, πολιτικό και τα **δίπολα** που προκύπτουν μεταξύ τους: δημόσιο-ιδιωτικό, συλλογικό-ατομικό, δημόσιο-κοινωνικό.

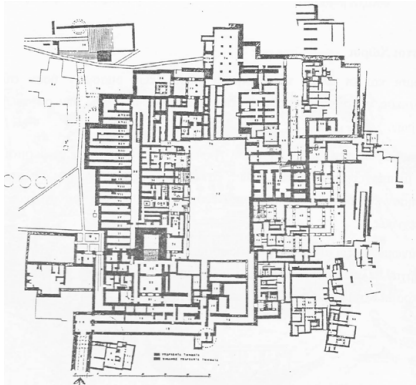
Το γεγονός, ότι ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον ίσως προϋπάρχει από όλες τις άλλες του ιδιότητες. **Ιδιότητα**, η οποία εμπεριέχει, όχι μόνο την ανάγκη του ανθρώπου να είναι μέλος μιας ομάδας ανθρώπων με τους οποίους μοιράζεται κάποια κοινά χαρακτηριστικά, αλλά κυρίως την ανάγκη του να σχετιστεί με αυτήν την ομάδα, να συνευρεθεί και να επικοινωνήσει.

*«Καμία ανθρώπινη ζωή, ούτε κι αυτή ακόμη η ζωή του αναχωρητή στην ερημιά της φύσης, δεν είναι δυνατή χωρίς την ύπαρξη ενός κόσμου ο οποίος άμεσα ή έμμεσα μαρτυρεί την παρουσία άλλων ανθρώπινων όντων.»<sup>4</sup>*

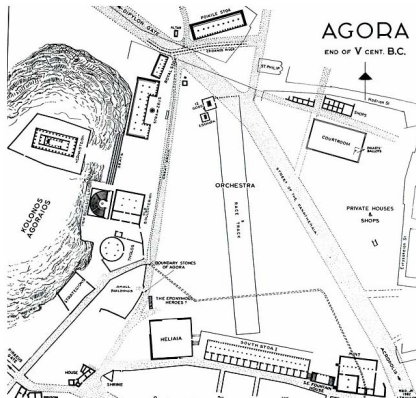
Κάθε **ανθρώπινη δραστηριότητα**, προσδιορίζεται, επηρεάζεται, συναρτάται από την ύπαρξη άλλων ανθρώπων. Κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα μπορεί να περιλαμβάνει ή να οδηγεί σε επικοινωνία, σε **συναναστροφή** με άλλα άτομα, υποδηλώνει



4. Χάννα Άρεντ, «Η ανθρώπινη κατάσταση», 1986, σ. 39



δηλαδή την **κοινωνική διάσταση** του ανθρώπου. Η κοινωνική υπόσταση του ατόμου δεν αποτελεί, στοιχείο μόνο δημόσιας έκφρασης, ωστόσο **ο δημόσιος χώρος παρέχει το πεδίο όπου μπορεί να εκφραστεί** και να αναπτυχθεί αυτή η κοινωνικότητα σε σχέση με την πόλη και το κοινωνικό σύνολο. Ακόμα και σε εποχές που η κοινωνική δομή του συνόλου ήταν πολύ διαφορετική από σήμερα, όπως στη μινωική εποχή, ένας ανοιχτός κοινόχρηστος χώρος, η αυλή του ανακτόρου συγκέντρωνε όλες τις κοινόχρηστες λειτουργίες και δραστηριότητες των μινωιτών. Η μεγάλη αυλή στο κέντρο του ανακτόρου, με τα αμφιθεατρικά σκαλιά στη μια πλευρά ίσως είναι μια πολύ πρώιμη μορφή σύγχρονων αστικών πλατειών, ανάλογα σκηνοθετημένων.



Μια άλλη ανθρώπινη ιδιότητα, η οποία έχει συνδεθεί άμεσα με το δημόσιο χώρο είναι η πολιτική. Η έννοια της πολιτικής αποκρυσταλλώνεται καλύτερα στην πολιτική έκφραση και πράξη του ανθρώπου της κλασικής αρχαιότητας, η οποία βασίστηκε στη συμβίωση και στη συνέλευση σε κοινούς χώρους για την ανταλλαγή απόψεων σε κοινά θέματα. Στην αρχαιότητα, ο αυστηρός διαχωρισμός δημόσιου και ιδιωτικού βίου ήταν βασικό χαρακτηριστικό της πόλης-κράτους και έτσι, ο δημόσιος χώρος σχεδιάστηκε για τις κοινές ανάγκες και όχι τις ιδιωτικές, **σχεδιάστηκε για τον “δήμο” και όχι για τον “οίκο”**. Ο πολιτικός βίος εξυψώθηκε, χωρίς αυτό να αναιρεί την κοινωνικότητα του ανθρώπου, αντιθέτως την συμπεριλαμβάνει, με άξονα τα θέματα της πόλης. Η αγορά της αρχαίας Αθήνας σχεδιάστηκε ως ένας τελείως ανοιχτός και ελεύθερα διαμορφωμένος χώρος, με τα σημαντικότερα δημόσια κτίσματα να διατάσσονται αρμονικά και να δημιουργούν το πεδίο δράσης για τα σημαντικότερα γεγονότα του δημόσιου βίου.

Από την εποχή εκείνη έχουν περάσει πολλοί αιώνες και ο χώρος έχει υποστεί πολλές **μεταβολές**, ωστόσο πάντα υπήρχε συσχέτιση του δημόσιου χώρου με τις παραπάνω έννοιες. Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται και ερμηνεύονται σήμερα οι έννοιες αυτές στον σύγχρονο δυτικό κόσμο και οι αντιλήψεις του σύγχρονου ανθρώπου σε σχέση με το δημόσιο χώρο, πηγάζουν από σημαντικές μεταβολές των κοινωνιών, από τα τέλη του 17ου αιώνα. **Αντιλήψεις και αρχές** που γεννήθηκαν τον 18ο αιώνα, **αναπτύχθηκαν και εδραιώθηκαν** σταδιακά στις συνειδήσεις των πολιτών και φτάνουν μέχρι σήμερα.

Εκείνη την περίοδο παρατηρείται μια **μεταστροφή του βάρους από τη δημόσια στην ιδιωτική ζωή στις πόλεις**. Κοινωνικοοικονομικές μεταβολές όπως η βιομηχανική επανάσταση και η ανάπτυξη του καπιταλισμού και της αστικής τάξης δημιούργησαν νέες συνθήκες στα αστικά περιβάλλοντα, οι οποίες αυξάνουν ραγδαία τον πληθυσμό τους. Στους δημόσιους χώρους βρίσκονται και έρχονται αναπόφευκτα σε επαφή πολυσύνθετες ομάδες ατόμων, τα οποία αν και μοιάζουν, δεν αναγνωρίζουν κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Η κοινωνικότητα του ανθρώπου παρόλα αυτά καθιστά αναγκαία την συνάντηση και συναναστροφή με άλλα άτομα. Έτσι σε συνδυασμό με τη **μεγέθυνση των πόλεων οι χώροι κοινωνικότητας πολλαπλασιάζονται**• σχεδιάζονται πάρκα και κήποι για αναψυχή και άλλες εκδηλώσεις, ενώ τα καφενεία και τα θέατρα γίνονται κοινωνικά κέντρα, όπου συρρέει κόσμος όχι μόνο της αστικής αλλά και των άλλων τάξεων.

Οι κάτοικοι των πόλεων είναι “**κοσμοπολίτες**”, καθώς έρχονται καθημερινά σε επαφή με ποικιλία ατόμων, αλλά και ξένοι μεταξύ τους, αφού δεν αναγνωρίζουν τίποτα κοινό. Η **ταύτιση του συμπολίτη με τον ξένο**, σταδιακά έδωσε αρνητική έννοια στο δημόσιο χώρο, καθώς η ύπαρξη του ξένου στοιχείου δημιουργεί **ανασφάλεια και φόβο**. Καταφύγιο αναζητείται στην ιδιωτική



ζωή και η δράση του ανθρώπου έχει κύριο στόχο τη διατήρηση της ευημερίας στο σπίτι του και στον εσωτερικό του κόσμο.

*«Δημόσιο σήμαινε ανοικτό στην εξουχιστική εξέταση του καθένα, ενώ ιδιωτικό σήμαινε προστατευμένη περιοχή της ζωής, οριζόμενη από την οικογένεια και τους φίλους».<sup>5</sup>*

Παράλληλα, η ανάπτυξη αξιών όπως η ανάδειξη της προσωπικότητας του ατόμου, έδωσε προτεραιότητα στα προσωπικά θέματα όχι μόνο στην ιδιωτική ζωή, αλλά πλέον και στη **δημόσια σφαίρα**, καθώς αντιλαμβάνεται το **δημόσιο με ατομικούς όρους**. Ο δημόσιος χώρος αντιμετωπίζεται ως ένας χώρος, στον οποίο έχουν δικαίωμα όλοι για να χρησιμοποιήσουν με βάση τις προσωπικές τους ανάγκες • δεν αντιλαμβάνεται πλέον το δημόσιο ως αυτό που έχει σχέση με το κοινό, αυτό που προορίζεται για κοινές δραστηριότητες του λαού.

5. Ρίτσαρντ Σένετ, «Η τυραννία της οικειότητας», 1999, σ. 31



Και ενώ οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές συνεχίζονται ραγδαίες, αναδεικνύονται νέες αξίες, όπως η **τεχνολογία**, η **λειτουργία**, η **κυκλοφορία** και νέα πρότυπα αναζητούνται στα ηλεκτρονικά μέσα. Η **απαξίωση** του δημόσιου χώρου είναι ήδη γεγονός και στην μοντέρνα πόλη, οι νέες αξίες ενισχύουν αυτή την **αποξένωση**. Δεν είναι τυχαίο, πως την εποχή εκείνη τα σημαντικότερα κτήρια της πόλης δεν τοποθετούνται σε πλατείες, όπως παλιότερα, αλλά σε κεντρικούς άξονες κυκλοφορίας, ενώ οι αστικές πλατείες αντιμετωπίζονται ως κόμβοι για το αυτοκίνητο. Παράλληλα, ενισχύεται η έννοια του **καταναλωτισμού** στο δημόσιο χώρο, καθώς όλο και περισσότερο στις πλατείες αναπτύσσονται δραστηριότητες οι οποίες έχουν οικονομικό αντίτιμο.



*«Οι πλατείες του δυτικού κλασικισμού σχεδιάστηκαν μεγαλόπρεπες για να συγκεντρώσουν το σύνολο των δραστηριοτήτων από τους γύρω δρόμους, ενώ οι πλατείες του μοντερνισμού αποτέλεσαν κόμβους για τη διοχέτευση των γρήγορων αυτοκινήτων σε ανεξάρτητες ιδιωτικές κατευθύνσεις»<sup>6</sup>.*

Στη συνέχεια, τα πρότυπα που προβάλλονταν από τα μέσα και που εδραιώθηκαν από το διαδίκτυο, όπως το εμπόρευμα, το θέαμα, η μόδα, έδωσαν στο δημόσιο χώρο μια νέα υπόσταση αυτή του θεατρικού, στον οποίο η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου βασίζεται σε ρόλους **ηθοποιού και θεατή** ταυτόχρονα.

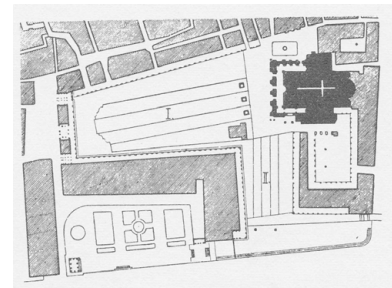
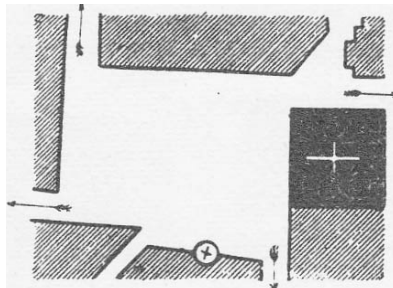
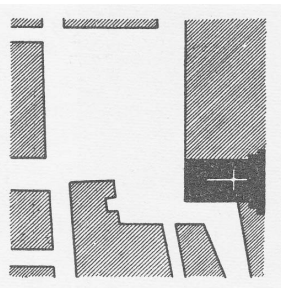


6. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, «Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στις ευρωπαϊκές πόλεις ως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Μία ανθολογία», Αρχ. Θέματα, 37/2003, σ. 60

## **Η εμπειρία των πλατειών του “παρελθόντος” ως αναφορά για τον σχεδιασμό σήμερα**

**Οι παρατηρήσεις του Camillo Sitte<sup>7</sup> σε σχέση με τις εδραιωμένες τυπολογίες των αστικών πλατειών του δυτικού κόσμου, μας προσφέρουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο καλείται να επέμβει ο σύγχρονος σχεδιασμός.** Εξάλλου, τα κέντρα των πόλεων καλύπτουν τις ανάγκες των ανθρώπων και ειδικά στη σημερινή εποχή πρέπει να εξελιχθούν, αξιοποιώντας τις ποιότητες του παρελθόντος, ώστε ο δημόσιος χώρος να στεγάσει τις σύγχρονες ανάγκες.

Ο Sitte αναγνώρισε την απαξίωση του δημόσιου χώρου στην εποχή του και ανέδειξε ως κύριο παράγοντα για αυτό το φαινόμενο τις αλλαγές στις αντιλήψεις για τον σχεδιασμό. Μελέτησε τις ζωντανές πλατείες του παρελθόντος και ανέδειξε τα στοιχεία τους που συνέβαλαν στην οικειοποίησή τους από τον άνθρωπο, καθώς και τα συστήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τους συγχρόνους του για τον σχεδιασμό του αστικού χώρου, επισημαίνοντας τα ελαττώματά τους.

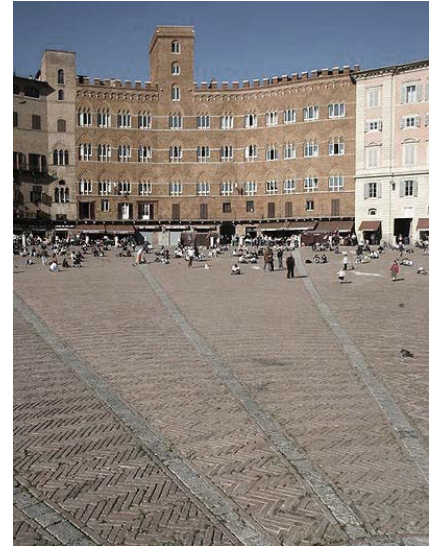


*7. Αυστριακός αρχιτέκτονας, θεωρητικός της πολεοδομίας και ιστορικός τέχνης (1843-1903). Μελέτησε τις ευρωπαϊκές πόλεις, ανέλυσε τις πολεοδομικές τους αρχές και προσπάθησε να αιτιολογήσει τη διαμόρφωσή τους.*

Ο Sitte σαν βασικό στοιχείο των πλατειών του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης που φιλοξένησαν επί αιώνες την ανθρώπινη δραστηριότητα, παρουσιάζει **τη διατήρηση του μέσου χώρου ελεύθερου** από κτήρια, ή άλλα στοιχεία που εμποδίζουν την **ελεύθερη κίνηση** του πεζού. Έτσι, τα σημαντικά κτήρια των πλατειών, συνήθως εκκλησία ή δημαρχείο, τοποθετούνται σε κάποια πλευρά της πλατείας και η πρόσοψη έχει άμεση σχέση με τον ελεύθερο χώρο μπροστά. Και τα άλλα στοιχεία διαμόρφωσης και διακόσμησης της πλατείας όμως, πρέπει να τοποθετούνται σε κατάλληλες θέσεις, ώστε να αναδεικνύονται, να μην εμποδίζουν αλλά να συνοδεύουν την κίνηση του ανθρώπου.

*«Έτσι, καθεμιά απ' αυτές τις θέσεις έχει τη σημασία της, την ιστορία της, και τώρα πια κατανοεί κανείς γιατί οι κρήνες και τα μνημεία δεν στέκονται πάνω στους κύριους άξονες κυκλοφορίας, αλλά ούτε και στην οπτική ευθεία των κύριων πυλών...»<sup>8</sup>*

Είναι φανερό, πως για τον Sitte, έχει μεγάλη σημασία **η σχέση των κτηρίων** που βρίσκονται σε επαφή με την πλατεία. Θεωρεί σημαντικό η πλατεία να αναφέρεται σε κάποιο σημαντικό δημόσιο ή θρησκευτικό κτήριο, κάποιο που αποτελεί τοπόσημο για την πόλη και συγκεντρώνει δημόσιες δραστηριότητες. Παράλληλα, **το σχήμα, το μέγεθος** της πλατείας και ο τρόπος με τον οποίο διατάσσονται όλα τα γύρω κτήρια έχει σημασία για την αίσθηση που δημιουργεί ο χώρος. Η όψη του σημαντικού κτηρίου πρέπει να γίνεται εύκολα ορατή και προσβάσιμη και πρέπει να προκαλεί την κατάλληλη εντύπωση, ενώ τα υπόλοιπα κτήρια της πλατείας με τις θέσεις τους, τα ύψη τους και την αρχιτεκτονική μορφή των όψεών τους μπορούν να συμβάλλουν στην κατεύθυνση του βλέμματος.



8. Camillo Sitte, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές», 1992, σ. 29

*«Ομοίως και η επιτυχημένη πρόκληση προοπτικών εντυπώσεων, για τις οποίες είναι απαραίτητος ένας χώρος παρατήρησης, μία πλατεία διαμορφωμένη παρόμοια, όπως και στο θέατρο η σκηνή, που στο φόντο της θα έπρεπε να τοποθετηθεί η προς ατένιση όψη.»<sup>9</sup>*



Επομένως, **τα όρια** των πλατειών είναι πολύ σημαντικά και ο Sitte θεωρεί πρωταρχικό στοιχείο για τη λειτουργία μιας αστικής πλατείας, την **περίκλειση του χώρου**, «...όπως υπάρχουν επιπλωμένα και κενά δωμάτια, έτσι θα μπορούσε κανείς να μιλάει για διαμορφωμένες και αδιαμόρφωτες πλατείες. Ο κύριος όμως όρος γι' αυτό, είναι για την πλατεία, όπως και για το δωμάτιο το περικλειστο του χώρου»<sup>10</sup>. Το άτομο τοποθετεί τον εαυτό του στο χώρο, αφού τα όριά του είναι σαφή και η αίσθησή του ξεκάθαρη.

*«Ο χώρος σαν σκηνικό θέατρο, κλειστός απ' τις τρεις πλευρές, ανοιχτός απ' την τέταρτη (την πλευρά του παρατηρητή), γίνεται κύριο μοτίβο όλων των διατάξεων.»<sup>11</sup>*

9. Camillo Sitte, ό.π. σ. 35

10. Camillo Sitte, ό.π. σ. 40

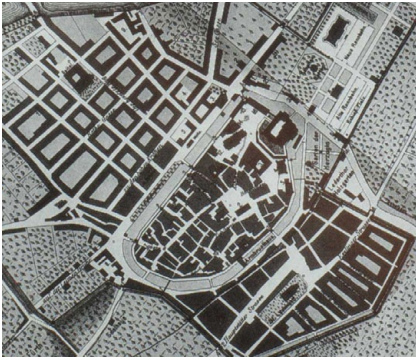
11. Camillo Sitte, ό.π. σ. 80

*Ο δημόσιος χώρος της Στουτγάρδης, μίας πόλης που αναπτύχθηκε κατά τη μεσαιωνική περίοδο και σύγχρονης μητρόπολης, συνδυάζει τα στοιχεία της ιστορικής μνήμης και του σύγχρονου σχεδιασμού, αποτελώντας ένα ενδιαφέρον παράδειγμα για μελέτη.*

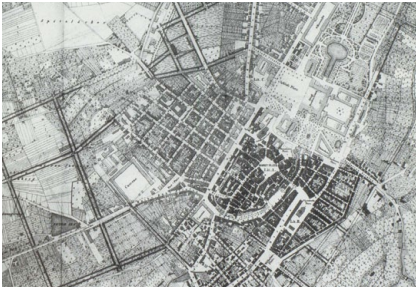
## **η πόλη της Στουτγάρδης**







Η πόλη της **Στουτγάρδης**, πρωτεύουσα του ομοσπονδιακού κρατιδίου της Βάδης-Βυρτεμβέργης (*Baden-Württemberg*) της Γερμανίας, βρίσκεται στην κοιλάδα του λεκανοπεδίου που ορίζεται στον Βορρά από την οροσειρά Keuper<sup>1</sup>. Η Στουτγάρδη χαρακτηρίζεται από τη **στρατηγική της θέση**, αποτελώντας κόμβο για τη σύνδεση αρκετών Ευρωπαϊκών πόλεων. Η ίδρυση της πόλης σηματοδοτείται με τη τοποθέτηση ιπποτροφείου το **950**, ενώ σταδιακά εξελίχθηκε σε οικισμό. Το **1832** εφαρμόστηκε **πολεοδομικό σχέδιο**, στον **κάνναβο** του οποίου η πόλη αναπτύσσεται μέχρι και σήμερα.



1. Στην οροσειρά λόγω του μικρού της μεγέθους δεν έχει αποδοθεί δική της ονομασία και δανείζεται το όνομά της από το τρίτο και νεότερο λιθοστρατιγραφικό στρώμα της Γερμανικής Τριάδας, το χαμηλότερο στρώμα της Μεσοζωικής γεωλογικής περιόδου.

## Ο σχηματισμός της εικόνας της σύγχρονης Στουτγάρδης

Δύο στάδια στην ιστορική εξέλιξη της πόλης κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα ήταν καθοριστικά για την εικόνα της σύγχρονης Στουτγάρδης: **η πρώτη δεκαετία του νέου αιώνα** και η **περίοδος της έντονης ανοικοδόμησης μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο**, μία περίοδος γενικής ανασυγκρότησης για την ηττημένη Γερμανία.

Η ανάδειξη της παλιάς πόλης (*Altstadt*) σε μία **μεγαλούπολη** στις αρχές του αιώνα οδήγησε στην ανάγκη για **εξυγίανση** του αστικού χώρου. Παράλληλα λοιπόν με την **ανοικοδόμηση γειτονιών**, οι οποίες παρουσιάζουν οξυμένα προβλήματα φωτισμού και αερισμού εξαιτίας της στενότητας των δρόμων, συντελείται και μία σειρά **κατεδαφίσεων ολόκληρων οικοδομικών τετραγώνων**, προκειμένου η πόλη να εξοπλιστεί με τα απαραίτητα διοικητικά, εμπορικά και πολιτιστικά κέντρα.

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, η μητροπολιτική περιοχή της Στουτγάρδης καθώς και το ιστορικό της κέντρο αποτελούν συχνά στόχο **βομβαρδιστικών επιθέσεων**, εξαιτίας της συγκέντρωσης εργοστασίων πολεμικής βιομηχανίας στην περιοχή. Κατά μία δυσάρεστη συγκυρία **δόθηκε λοιπόν στη Στουτγάρδη η ευκαιρία να ανοικοδομήσει μεγάλο μέρος της**, σε αντίθεση με την «Ελλάδα, η οποία με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν έζησε σημαντικές καταστροφές του οικιστικού της πλούτου από πολεμικά γεγονότα· έτσι δεν είχε το “ελαφρυντικό” άλλων χωρών ως προς την αντικατάσταση του οικοδομικού όγκου».<sup>2</sup>



2. Α. Αραβαντινός, εισαγωγικό σημείωμα στον Camillo Sitte, ό.π., σ. xxxv



Στη διαδικασία ανασυγκρότησης του κέντρου της πόλης καθοριστικό ρόλο είχε ο **κρατικός παράγοντας**, με διαδοχικά σχέδια ανάπλασης του κέντρου και συγκοινωνιακά σχέδια. Επιπλέον, με σταδιακές πεζοδρομήσεις, οι οποίες ολοκληρώθηκαν την δεκαετία του 1980, δημιουργείται ένα **δίκτυο πεζοδρόμων και πλατειών στο ιστορικό κέντρο**, το οποίο ενισχύει την αίσθηση της συνέχειας του χώρου και υποστηρίζεται από ένα ολοκληρωμένο συγκοινωνιακό δίκτυο μέσω σταθερής τροχιάς.



## Η γέννηση της πόλης

Στην περιοχή, εξαιτίας της ιδανικής τοποθεσίας της λόγω των φυσικών χαρακτηριστικών της λεκάνης, είχε ιδρυθεί από το **950 ιπποτροφείο**<sup>3</sup>, το οποίο αναπτύχθηκε σταδιακά σε οικισμό, πλησιάζοντας το γειτονικό και αρκετά γηραιότερο οικισμό Cannstatt. Περίπου το **1250** με την τοποθέτηση του κάστρου του ιδρυτή της Βυρτεμβέργης κόμη Ulrich, το οποίο περιβαλλόταν από τάφρο, σηματοδοτείται και η **ίδρυση της πόλης**. Η παλιά πόλη, το σημερινό ιστορικό κέντρο, επεκτείνεται μέχρι και τον 15ο αιώνα προς Νότο με την ανάπτυξη του προαστίου Esslinger ή αλλιώς St. Leonhard κάτω από την σημερινή Hauptstätter Straße<sup>4</sup>, και προς Βορρά με το Obere ή Reiche (*ανώτερο ή πλούσιο*) προάστιο.

Ως πρωτεύουσα της κομητείας και μετέπειτα του δουκάτου η πόλη αποκτά αρχοντικούς κήπους. Όταν η περιοχή περιήλθε στα χέρια της βασιλικής οικογένειας Ludwig συντελέστηκαν καθοριστικές αλλαγές για την εξέλιξη της πόλης και την φυσιογνωμία της ευρύτερης περιοχής. Η έδρα της βασιλικής οικογένειας για διάστημα περίπου σαράντα ετών μεταφέρθηκε σε γειτονική περιοχή, το Ludwigsburg, με την οικοδόμηση του μπαρόκ ρυθμού παλατιού. Αργότερα το **1744**, με την επαναφορά της βασιλικής οικογένειας στην πόλη της Στουτγάρδης και την οικοδόμηση του Νέου Παλατιού (*Neues Schloss*), η πόλη ανακτά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ως βασιλική έδρα.

3. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ετυμολογία του ονόματος της πόλης, στα γερμανικά Stuttgart. Das Gestüt (εδώ διατυπωμένο ως ιπποτροφείο) σημαίνει τη γεωργική επιχείρηση που ειδικεύεται στην εκτροφή αλόγων, ενώ οι λέξεις die Stute και der Garten σε ακριβή μετάφραση διατυπώνονται ως «ο κήπος των φοράδων».

4. Σημειώνεται ότι το δεύτερο συνθετικό της λέξης. "die Straße", στα γερμανικά σημαίνει «δρόμος». Στο εξής οι ονομασίες των δρόμων καθώς και ονομασίες περιοχών και κτηρίων θα δίνονται στα γερμανικά.

**Η αντιμετώπιση της περιοχής, όχι αποσπασματικά, αλλά ως σύνολο οικισμών, έγινε πραγματικότητα μόνο κατά την διάρκεια της βασιλείας του Wilhelm**

**I.** Το πρώτο **γενικό πολεοδομικό σχέδιο** του Nikolaus von Thouret το **1817**, δεν τέθηκε ποτέ εξολοκλήρου σε εφαρμογή, όπως και το σχέδιο που ακολούθησε το **1827** από τον Oberbaurat Etzel. Ωστόσο το **1832** με το καινούριο σχέδιο του Nikolaus von Thouret θέτονται τα θεμέλια για το πολεοδομικό δίκτυο, τον **κάνναβο** πάνω στο οποίο μέχρι και την αλλαγή του αιώνα αναπτύχθηκε το δυτικό προάστιο της παλιάς πόλης, κατά μήκος της Rotebühlstraße.

Ήδη γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, συντελείται μετεγκατάσταση πληθυσμών από την κοιλάδα στα βόρεια και ανατολικά περίχωρα κατά μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών. Σαν αποτέλεσμα οι οικισμοί του Gaisburg, Cannstatt, Degerloch αποκτούν πλήθος κατοίκων, εκτινάσσοντας τον πληθυσμό του λεκανοπεδίου από 21000 κατοίκους το 1801 σε 176000 μέχρι το τέλος του αιώνα. **Σήμερα η πόλη φιλοξενεί πληθυσμό περίπου 590000 κατοίκων, και πρόκειται για την έκτη μεγαλύτερη πόλη της Γερμανίας.**



### Πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα

Στις αρχές του 20ου αιώνα, με πρωτοβουλία του Σωματείου το οποίο ήταν υπεύθυνο για την ευημερία της εργατικής τάξης, το ιστορικό κέντρο της πόλης τίθεται σε εργασίες ενός εκτεταμένου **πλάνου εξυγίανσης**. Οικοδομούνται κτήρια μεγάλης κλίμακας, όπως το νέο Δημαρχείο και το πολυκατάστημα Breuninger στη Marktstraße, ή του πολυκαταστήματος Tietz στην Königstraße. Επιπλέον, ανεγείρονται κτήρια πολιτιστικού ενδιαφέροντος, εκ των οποίων ιδιαίτερης προσοχής χρήζουν το κτήριο της διπλής Θεατρικής Σκηνής, χώρος στέγασης Όπερας και Θεάτρου, και το Κτήριο Τεχνών Theodor Fischer (*Kunstgebäude*) στην κεντρική πλατεία Schloßplatz.



Η πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα κλείνει με τη σημαντική απόφαση μετακίνησης του μικρού κεντρικού σιδηροδρομικού σταθμού, που μέχρι πρότινος βρισκόταν στην οδό Kleiner Schloßplatz, όχι όπως είχε αρχικώς προγραμματιστεί στο προάστιο του Cannstatt, αλλά τελικώς σε έκταση μέσα στην ενδοχώρα, η οποία περιήλθε στα χέρια της κυβέρνησης με σκοπό την επέκταση της επιχείρησης των γερμανικών σιδηροδρόμων. Η κατασκευή του κτηρίου του νέου σιδηροδρομικού σταθμού, σύμφωνα με σχέδια του Paul Bonatz, ξεκινάει λίγο πριν το ξέσπασμα του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

### Ανασύνταξη του ιστορικού κέντρου μετά τους βομβαρδισμούς

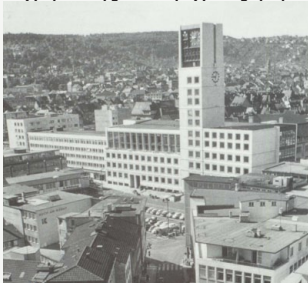
**Μέχρι το τέλος του πολέμου**, περίπου το ήμισυ των υφιστάμενων κτηρίων καταστράφηκε από βομβαρδισμούς, δυστυχώς στερώντας τη ζωή σε παραπάνω από 4500 χιλιάδες κατοίκους εγκλωβισμένων μέσα στα συντρίμμια των σπιτιών τους. Το Νοέμβριο του 1945 ανακηρύσσεται ο **πρώτος διαγωνισμός για επανασχεδιασμό της κατεστραμμένης πόλης**, στο κείμενο προκήρυξης του οποίου ο Hermann Stroebel καλεί για διαμόρφωση της παλιάς πόλης σε «**εμπορικό κέντρο με καταστήματα και γραφεία**». Ένα χρόνο αργότερα το κράτος λαμβάνει την πρωτοβουλία για την ίδρυση των **Κεντρικών Γραφείων προς Ανοικοδόμηση της πόλης της Στουτγάρδης (Zentrale für den Aufbau der Stadt Stuttgart, ZAS)** υπό τη διεύθυνση του Richard Döcker. Έκτοτε προκηρύσσονται διαγωνισμοί, οι οποίοι θα αποτελέσουν ένα ενιαίο έργο δράσης με συγκεκριμένες θέσεις απέναντι στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις που οφείλουν να γίνουν για την ανοικοδόμηση της πόλης.



**Ο ρόλος του κράτους στην πολεοδομική εικόνα της Στουτγάρδης αποκτά ιδιαίτερη σημασία.** Προτείνεται **σχέδιο για το συγκοινωνιακό δίκτυο** τον Ιούλιο του **1947**, γενικό πολεοδομικό σχέδιο και **πολεοδομικό σχέδιο για ανάπλαση του κέντρου το 1949**. Η οδική κυκλοφορία στην ενδοχώρα συγκεντρώνεται σε δύο άξονες ταχείας κυκλοφορίας, μέσω των οδών Neckarstraße, Adenauerstraße και Hauptstätter Straße (Οδικός άξονας που διασχίζει την πόλη κατά την διεύθυνση ανατολής-δύσης), καθώς και Heilbronner Straße και Rote Straße. Πρόταση η οποία υπήρχε ήδη από την εποχή του Τρίτου Ράιχ και στόχευε στην ανακούφιση της Königstraße. Ορισμένοι οδοί όπως η Breite Straße και Schulstraße, από τους πρώτους μάλιστα πεζοδρόμους της Γερμανίας, οφείλουν να παραμείνουν ελεύθεροι για τους πεζούς. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται εφικτή η **αποσυμφόρηση του κέντρου** από μεγάλο ποσοστό οχημάτων.

Όσον αφορά στο κέντρο και στα βομβαρδισμένα εξέχουσας ιστορικής σημασίας κτήρια υπάρχει πλήθος προτάσεων με τη ρομαντική άποψη της τουριστικής αξιοποίησης του ερειπωμένου τοπίου:

*«ας αφήσουμε τα συντρίμια να υπάρχουν, θα αποκτήσουν σταδιακά ιστορική αξία», ή ακόμα θα μπορούσαν οι επισκέπτες «να περπατούν με μία αίσθηση ευχάριστης ανατριχίλας γύρω από τα ερείπια μας.»<sup>5</sup>*

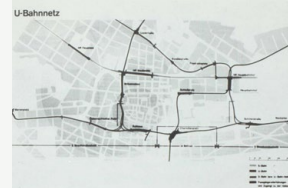


5. Werner Durt/ Niels Gutschow, "Träume in Trümmern-Stuttgart", "Architektour, Bauen in Stuttgart seit 1900", σ. 15

**Η επικρατέστερη άποψη ωστόσο υποστηρίζει ότι τα συμβολικά κτήρια της πόλης θα πρέπει να ανακατασκευαστούν, προκειμένου να ανακτηθεί η φυσιολογική ζωή στην πόλη.** Έτσι περιμετρικά της Schloßplatz ανακατασκευάζεται το Νέο Παλάτι (Neues Schloss), το Κτήριο Τεχνών Theodor Fischer (Kunstgebäude) και το κτήριο Königsbau. Επιπλέον, περιμετρικά της Schillerplatz ολοκληρώνεται η ανακατασκευή του Παλιού Παλατιού (Altes Schloss), του Παλιού Διοικητικού Γραφείου (Alte Kanzlei), του κτηρίου Prinzenbau και της Stiftskirche. Για την στέγαση της κρατικής διοίκησης αποφασίζεται η οικοδόμηση νέου Δημαρχείου στην ίδια θέση, και προκηρύσσεται αρχιτεκτονικός διαγωνισμός.

#### **Υπογειοποίηση του τροχιόδρομου και πεζοδρομήσεις**

**Ήδη από το 1966 μέρη των γραμμών του τροχιόδρομου (τραμ) υπογειοποιούνται, ελευθερώνοντας αρκετούς δρόμους από μέσα σταθερής τροχιάς.** Οι περιοχές του Δημαρχείου και της Schillerplatz αποκτούν την σημερινή τους μορφή κατά την δεκαετία του 1970 με την πεζοδρόμηση των διερχόμενων δρόμων, ενώ επιπλέον η κύρια οδός κυκλοφορίας Königstraße παραδίδεται την ίδια εποχή στους πεζούς. Μαζί με την **ανακήρυξη διαγωνισμού το 1980** με σκοπό την αποκατάσταση της "συνέχειας του χώρου στους δρόμους και τις πλατείες" στην περιοχή γύρω από το τετράγωνο του Νέου Παλατιού, συντελούνται εργασίες για την ολοκλήρωση του αστικού σιδηροδρόμου (U Bahn) στο κέντρο της πόλης, ο οποίος και εντάσσεται στο δίκτυο μέσων σταθερής συγκοινωνίας της Στουτγάρδης (Stuttgarter Straßenbahn, SSB).





το γεωγραφικό ανάγλυφο



## **Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου της πόλης**

Λόγω των διαφόρων γεωλογικών συνθηκών και των δυνάμεων που επενέργησαν στην περιοχή, η πόλη της Στουτγάρδης χαρακτηρίζεται από ποικίλα τοπία. **Το ιδιαίτερο φυσικό ανάγλυφο της περιοχής, εντάχθηκε στη διαμόρφωση και το σχεδιασμό της πόλης, προσφέροντας ενδιαφέρουσες ποιότητες δημόσιων χώρων.** Η μεγάλη ποικιλία από εναλλαγές του φυσικού στοιχείου συνδυάστηκε με τη συστηματική συμβολή του ανθρώπου μέσω της φροντίδας και του σχεδιασμού και έτσι **υψώματα, πράσινο και νερό έγιναν εμβληματικά στοιχεία του αστικού χώρου της πόλης.**

Η **τοπογραφία** επηρέασε την ανάπτυξη της περιοχής, καθώς οι καταπράσινες πεδιάδες του Schmiden στο βορρά, με αρκετά εύφορο έδαφος ευνόησαν τις γεωργικές καλλιέργειες, ενώ η σειρά των λόφων Keuper η οποία στα νότια φτάνει μέχρι και την περιοχή του Filderebene, επέτρεψε την καλλιέργεια αμπελώνων και την παραγωγή κρασιού. Αυτό το ιδιόμορφο τοπίο ολοκληρώνει ο ποταμός Neckar, ο οποίος ορίζει και το νοτιανατολικό σύνορο της περιοχής κατευθυνόμενος προς τον Βορρά. **Ο πυρήνας της πόλης σχηματίστηκε εκτός της επιρροής του ποταμού μέσα στην λεκάνη, η οποία δημιουργείται από τους λόφους που την περιβάλλουν,** με το χαμηλότερο σε υψόμετρο σημείο της πόλης να βρίσκεται στη σημερινή πλατεία Marktplatz<sup>6</sup>, 245 μέτρα πάνω από το επίπεδο της θάλασσας, και το υψηλότερο στα 500 μέτρα. Η Στουτγάρδη, μία πόλη μεταξύ δασών και αμπελώνων, απέχει μόλις μία ώρα από τον Μέλανα Δρυμό.

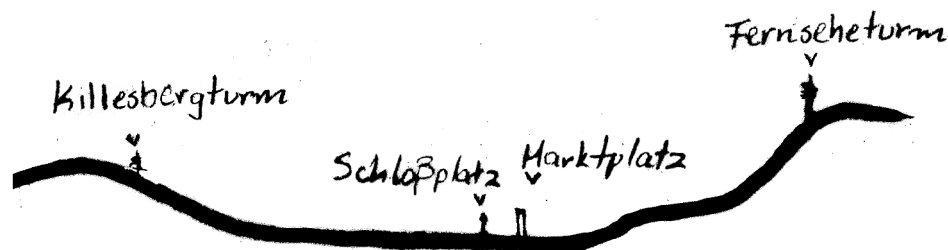
6. Σημειώνεται ότι το δεύτερο συνθετικό της λέξης. “der Platz”, στα γερμανικά σημαίνει «πλατεία». Στο εξής οι ονομασίες των πλατειών θα δίνονται στα γερμανικά.



Οι ιδιαιτερότητες αυτές του ανάγλυφου, εντάχθηκαν στις σύγχρονες διαμορφώσεις του κέντρου της Στουτγάρδης και αναπτύχθηκαν, δημιουργώντας έτσι έναν ξεχωριστό χαρακτήρα της πόλης. **Σκάλες, κερκίδες, κεκλιμένα επίπεδα, μικρές γέφυρες και υπόγεια περάσματα είναι βασικά στοιχεία του δικτύου δημόσιου χώρων της.**

Πράγματι, από το κέντρο ακόμα της πόλης, **τα κτήρια και οι ελεύθεροι χώροι της αναπτύσσονται σε διαδοχικά επίπεδα**, καλύπτοντας την σχετικά κλειστή “λεκάνη” που σχηματίζουν οι οροσειρές που την περιβάλλουν, (*Stufenlandschaft*). Αλλά και στο εσωτερικό της λεκάνης οι υψομετρικές εναλλαγές είναι πολλές, καθώς δεν είναι λίγοι οι λόφοι και τα υψώματα που μπλέκονται ανάμεσα στις συνοικίες (*Karlshöhe, Villa Berg, Rosensteinpark*). Είναι χαρακτηριστικό, ότι σε μια σχετικά περιορισμένη έκταση μπορεί να βρει κανείς πάνω από είκοσι σημεία σε πλεονεκτική θέση για **θέα** στην πόλη (*Aussichtspunkte*). Η πόλη της Στουτγάρδης προβάλλει αρκετά αυτά τα σημεία, τα οποία είναι διακοσμημένα με γλυπτά και στα περισσότερα έχουν κατασκευαστεί **πύργοι παρατήρησης** (*Killesberg, Bismarckturm, Fernsehturm, Birkenkopf*).

μια πόλη χτισμένη σε “επίπεδα”



## Stäffele



Χαρακτηριστικό στοιχείο του τοπίου της Στουτγάρδης είναι τα *Stäffele*, εκατοντάδες μικρότερες ή μεγαλύτερες πέτρινες κλίμακες που **σκαρφαλώνουν στις πράσινες πλαγιές της πόλης**. Παλιότερα, χρησίμευαν σαν προσβάσεις για τους κήπους ή τους αμπελώνες που απλώνονταν γύρω από το κέντρο της περιοχής και διευκόλυναν την καλλιέργεια. Σήμερα έχουν διατηρηθεί τα περισσότερα, ενώ έχουν κατασκευαστεί και νέα και αποτελούν βασικό στοιχείο του δημόσιου χώρου της πόλης και σημαντικό αξιοθέατο. Δημιουργούν συντομότερα μονοπάτια για να βρεθεί κανείς στον προορισμό του, αφού σήμερα συνδέουν κεντρικούς δρόμους. Πολλά από αυτά ξεκινούν λίγα μόνο βήματα από πολύ κεντρικά σημεία της πόλης, γι' αυτό και χρησιμοποιούνται καθημερινά από κατοίκους των περιοχών. Πέρα από αυτό, αποτελούν ιδιαίτερα ειδυλλιακές διαδρομές, καθώς ανεβαίνοντας τα σκαλιά βρίσκεται κανείς μέσα σε λίγα λεπτά από το κέντρο της πόλης σε ένα τελείως φυσικό τοπίο, ενώ πίσω του αποκαλύπτεται η θέα της Στουτγάρδης.

### το φυσικό στοιχείο



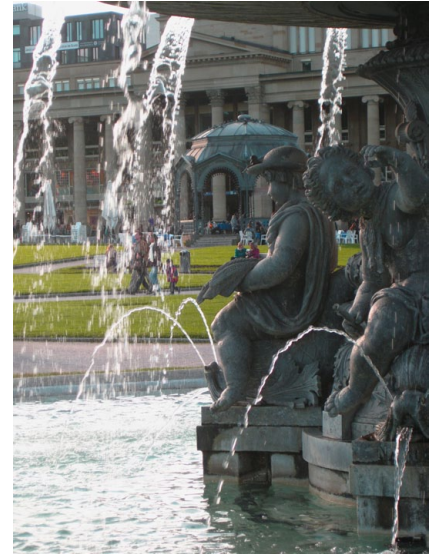
**Πάρκα, κήποι και άλση** περιβάλλουν την πόλη, αλλά αποτελούν και σημαντικό κομμάτι του κέντρου της. Το φυσικό στοιχείο του πρασίνου και του **νερού**, καταλαμβάνει μεγάλη έκταση στην περιοχή της Στουτγάρδης γεγονός που επηρέασε άμεσα τον σχεδιασμό των δημοσίων χώρων της.<sup>7</sup>

Από τις αρχές της πόλης οι κήποι ήταν πολύ σημαντικό στοιχείο, καθώς κάθε σπίτι είχε και τον κήπο του, με φρούτα, λαχανικά και λουλούδια, ενώ οι αρχοντικοί κήποι μελετήθηκαν ιδιαίτερα ως προς τον σχεδιασμό τους και γίνονταν όλο πιο περίτεχνοι και πλούσιοι. Στα επόμενα χρόνια, μεγαλόπρεποι κήποι και πάρκα σχεδιάστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους βασιλιάδες για την ανάδειξη της δύναμης της πόλης. Με αποκορύφωμα τον

<sup>7</sup> Χαρακτηριστικά η μέγιστη απόσταση που πρέπει να διανύσει κανείς μεταξύ δύο πάρκων είναι ένα χιλιόμετρο, ενώ καταγράφηκε το 2001 ότι η πόλη περιλαμβάνει συνολικά 7810 στρέμματα πάρκων και κήπων ανοιχτών για το κοινό και 2700 στρέμματα σε επιφάνεια νερού.

σχεδιασμό των βασιλικών κήπων με σχέδιο του Nikolaus von Thouret μετά από επιθυμία του βασιλιά Friedrich. Η κάποια παραμέληση των πράσινων χώρων της πόλης τον 19ο αιώνα, έφερε την ιδέα των **Εξωραϊστικών συλλόγων**<sup>8</sup> και παρακίνησε ιδιαίτερα τους πολίτες. Το 1902 η ίδια η πόλη της Στουτγάρδης αποφάσισε να αναλάβει δράση για τη φροντίδα του πρασίνου της πόλης και ίδρυσε το **Γραφείο για τα Πάρκα (Gartenbauamt)**. Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη και διατήρηση των πάρκων ήταν οι **Δενδροκηπευτικές Εκθέσεις (Bundesgartenschau)**.<sup>9</sup>

Οι διάφοροι σύλλογοι που ασχολούνταν με την ανθοκομία και τη διαμόρφωση κήπων μπορούσαν να προβάλλουν το έργο τους, αλλά και η πόλη βρήκε ευκαιρία να σταθεί ανταγωνιστικά ανάμεσα στις άλλες γερμανικές πόλεις και να αναδείξει τον πλούτο της. Έτσι, δόθηκε η αφορμή και ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο, η πόλη να ανανεώσει τους πράσινους χώρους της και να αποκαταστήσει όσους είχαν υποστεί ζημιές. Η τελευταία και πιο σημαντική για το σύνολο της πόλης τέτοια έκθεση ήταν η **Διεθνής Έκθεση Κήπων το 1993**, όταν η Στουτγάρδη με το σύνθημα “*υπεύθυνη χρήση της φύσης στην πόλη*”, παρουσίασε το σχέδιο του Hanz Luz, σύμφωνα με το οποίο τα πάρκα Killesberg και Rosenstein ενώθηκαν μέσω της περιοχής Wartburg, δημιουργώντας **ένα συνεχές σύνολο αστικού και περιαστικού πρασίνου, το πράσινο U (Grünes U)**.



8. Ο εξωραϊστικός σύλλογος της Στουτγάρδης, ιδρύθηκε το 1861 και μέχρι σήμερα δρα σημαντικά για τη φροντίδα των ελεύθερων χώρων και τη βελτίωση της εικόνας της πόλης.

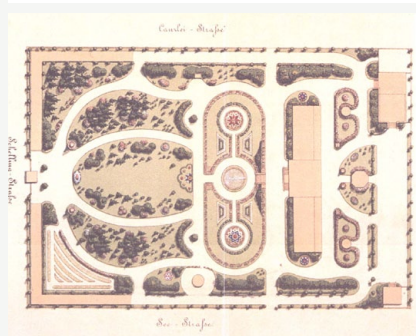
9. Πρόκειται για εκθέσεις, οι οποίες πραγματοποιούνται κάθε δύο χρόνια σε διάφορες πόλεις της Γερμανίας, αφορούν σε θέματα αρχιτεκτονικής τοπίου, ενώ ανά δέκα χρόνια γίνονται σε εθνικό επίπεδο-Internationale Gartenbauausstellung (IGA)





## Πάρκο της πόλης (Stadtgarten)

Το πάρκο αυτό, έκτασης σχεδόν **τριάντα στρεμμάτων**, βρίσκεται σε πολύ κεντρικό σημείο της πόλης, η κεντρική πλατεία και ο κεντρικός σιδηροδρομικός σταθμός είναι λίγα μέτρα μόνο μακριά. Για την πόλη έχει πλέον διπλή σημασία, αφού είναι όχι μόνο σημαντικός χώρος πρασίνου αλλά και **έχει συνδεθεί με το χώρο του πανεπιστημίου**. Το πάρκο διαμορφώθηκε πρώτα το **1870** για την πρώτη Έκθεση στη Στουτγάρδη και αρχικά ήταν χώρος με ιδιαίτερη πολιτιστική και κοινωνική σημασία. Διοργανώνονταν ποικίλες εκδηλώσεις και συναυλίες και σε συνδυασμό με την πλούσια βλάστηση και το στοιχείο του νερού ήταν **ένα από τα πιο αγαπητά πάρκα της πόλης για τους κατοίκους**. Μετά το δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, το πάρκο καταστράφηκε και γι' αυτό διαμορφώθηκε εκ νέου, επεκτάθηκε και αποτελεί σήμερα βασικό υπαίθριο χώρο για τους φοιτητές του Πανεπιστημίου.



## Πράσινο U (Grünes U)

**Ένα σύνολο διαδοχικών πάρκων που εκτείνονται σε μήκος οκτώ χιλιομέτρων και ξεκινώντας από το κέντρο της πόλης αναπτύσσεται παράλληλα με τις γύρω συνοικίες καταλήγοντας στους παρακείμενους ορεινούς όγκους βόρεια του κέντρου.** Το πάρκο αυτό, σε μεγάλη έκταση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αστικό, καθώς βρίσκεται σε άμεση σχέση με συνοικίες της πόλης και φιλοξενεί καθημερινές δραστηριότητες των κατοίκων. Περιλαμβάνει χώρους πολιτιστικούς, χώρους συνάντησης και συναναστροφής, προσφέρεται για αναψυχή, διασκέδαση και παιχνίδι. Η επαφή με το φυσικό στοιχείο είναι έντονη σε όλη του την έκταση και οι κάτοικοι της πόλης με κάθε ευκαιρία αξιοποιούν τα στοιχεία αυτά.

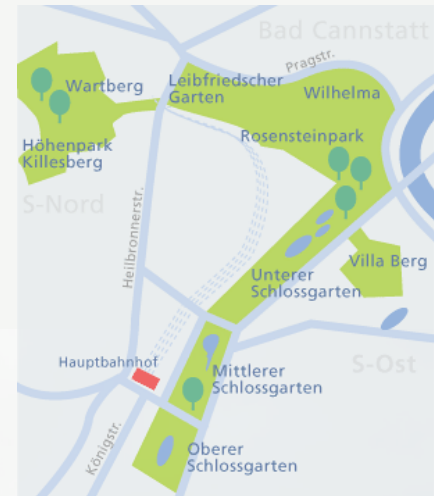
Η περιήγηση στο πάρκο ξεκινά μπροστά από το νέο Παλάτι και τη **Schloßplatz**, την κεντρική πλατεία της πόλης, με έντονο το φυσικό στοιχείο. Απαρτίζεται από μεγάλες πράσινες εκτάσεις, πυκνές δεντροστοιχίες και σιντριβάνια. Στη συνέχεια, περνώντας το Παλάτι βρισκόμαστε στο **Schloßgarten**, τους πρώην βασιλικούς κήπους. Σήμερα, αποτελούν το πιο πολυσύχναστο τμήμα του πάρκου καθώς συγκεντρώνουν δραστηριότητες όχι μόνο κατοίκων παρακείμενων περιοχών (**Stuttgart-Süd, Stöckach**) αλλά και της υπόλοιπης πόλης. Διακρίνονται τρία τμήματα: ξεκινώντας από το κέντρο, το πρώτο κομμάτι ονομάζεται **Obere Schloßgarten** και το τμήμα αυτό των κήπων περιβάλλεται από τη μια από τα εμπορικά καταστήματα της Königstraße και από την άλλη από το κτήριο της Βουλής του κρατιδίου και τα κτήρια του Θεάτρου και της Όπερας της πόλης.





Περνώντας κανείς τη γέφυρα πάνω από την Schillerstraße βρίσκεται στο **Mittlere Schloßgarten**. Εδώ το φυσικό στοιχείο υπερισχύει, οι διαδρομές είναι πιο στενές και ανάμεσα στο πράσινο υπάρχει το Πλανητάριο, μια υπαίθρια μπυραρία, χώροι παιχνιδιού και άλλα. Συνεχίζοντας προς τα ανατολικά και παράλληλα με την Canstatter Straße φτάνουμε στο **Untere Schloßgarten** όπου το φυσικό τοπίο ενισχύεται από πυκνές δεντροστοιχίες.

Στο σημείο αυτό συνδέεται το Schloßgarten με το πάρκο της **Villa Berg** • ο μικρός λόφος με την εξοχική κατοικία του βασιλιά Karl von Württemberg (1853) αποτελεί ένα από τα δεκάδες σημεία της πόλης, από όπου μπορεί κανείς να παρατηρήσει τη θέα της πόλης. Στο βόρειο άκρο του Schloßgarten και ακριβώς εκεί που συναντά την συνοικία Bad Cannstatt, βρίσκεται το **Rosensteinpark**, σχεδιασμένο το 1830 από τον Robert Wilhelm Bosch σύμφωνα με το αγγλικό πρότυπο. Στο σημείο αυτό εντυπωσιάζουν ιδιαίτερα έντεκα πηγάδια σε μορφή μικρού βουνού, από τα οποία αναβλύζει νερό από τις ιαματικές πηγές που βρίσκονται στην περιοχή. Το επόμενο πάρκο **Leibfriedscher Garten** μικρής έκτασης σε σχέση με τα υπόλοιπα, διαμορφώθηκε για να καταφέρει να συνδέσει τα προηγούμενα πάρκα με το επόμενο, το **Wartberg**. Το πάρκο αυτό, παραδοσιακά ήταν περιοχή με εξοχικά σπίτια και μικρούς ιδιωτικούς οπωροκηπευτικούς κήπους. Το **1993** για τις ανάγκες της Έκθεσης, έγινε πάρκο και οι υπάρχοντες κήποι εντάχθηκαν στο χώρο. Στην κατάληξη του Πράσινου U βρίσκουμε το πάρκο **Killesberg**, σχεδιασμένο από τον Hermann Mattern για την Έκθεση Κήπων το 1939. Περιλαμβάνει ένα εκτενές σύστημα μονοπατιών, χώρους παιχνιδιού, μικρό ζωολογικό κήπο, κήπους με ιδιαίτερα είδη φυτών, ενώ τα κτιστά μέρη του κήπου συνδυάζονται αρμονικά με το φυσικό στοιχείο και επιτρέπουν την ανάπτυξη της βλάστησης. Επομένως το κάθε τμήμα του πάρκου διατηρεί το χαρακτήρα του και στο σύνολό του, δείχνει την ιστορική εξέλιξη στον σχεδιασμό του τοπίου στην περιοχή.



## Μια διαδρομή στους δημόσιους χώρους στο κέντρο της πόλης



Η πόλη της Στουτγάρδης, μέσα στους δέκα αιώνες από τη γέννησή της, έχει περάσει αρκετά στάδια και η μορφή της βρισκόταν διαρκώς σε εξέλιξη. Αρκετά στοιχεία του χώρου έχουν διατηρηθεί στο πέρασμα του χρόνου, όμως πάρα πολλά έχουν μεταβληθεί, έχουν αντικατασταθεί ή ανανεωθεί, δημιουργώντας έτσι σήμερα **τη σύγχρονη εικόνα της πόλης**. Όλοι οι παράγοντες που αναφέραμε, φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον, συνθήκες, αντιλήψεις και γεγονότα, συνέβαλαν στη δημιουργία του σημερινού αστικού τοπίου. *Καθ' όλη τη διάρκεια της εξέλιξής της, ο δημόσιος χώρος της πόλης κατείχε πολύ σημαντική θέση στις προτεραιότητες του σχεδιασμού.*

Με μια ματιά στην αεροφωτογραφία της περιοχής, μπορούμε να πούμε πως το σύνολο του δομημένου χώρου βρίσκεται σε αναλογία με το σύνολο του αδόμητου, ενώ **οι δημόσιοι χώροι που προορίζονται για τον άνθρωπο, δηλαδή πάρκα, πλατείες και πεζόδρομοι, σχηματίζουν ένα συνεχές δίκτυο** που διαχέεται ανάμεσα στα κτήρια σε όλη την έκταση του κέντρου. Η περιοχή του κέντρου, **Mitte** όπως ονομάζεται, εκτείνεται σε μήκος περίπου ενός χιλιομέτρου στον άξονα που έχει αναπτυχθεί η πόλη, από νοτιοδυτικά προς βορειοανατολικά, δηλαδή από τον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό μέχρι τη Rotebühlplatz και από το πάρκο Stadtgarten μέχρι τη Hauptstätter Straße και το Kultur Meile. Επομένως, λόγω της μικρής έκτασης, αλλά κυρίως λόγω της συνέχειας του χώρου, η κυκλοφορία του πεζού γίνεται εύκολα και αβίαστα. Στην πορεία του βρίσκει πολλούς σταθμούς ενδιαφέροντος, έρχεται σε επαφή με άλλους ανθρώπους, ενώ οι εικόνες μπροστά του εναλλάσσονται • σε κάποιες συμμετέχει ο ίδιος και σε άλλες όχι.



Η διαδρομή μας ξεκινά από **το campus του Πανεπιστημίου**, η αλλιώς το πάρκο της πόλης, Stadtgarten. Εδώ ξεχωρίζουν τα δύο δεκαόροφα κτήρια του Πανεπιστημίου. Στο πάρκο επικρατεί ηρεμία, κυρίως φοιτητές περνούν το διάλειμμά τους κάτω από τη σκιά ενός δέντρου ή ξαπλωμένοι στο γρασίδι διαβάζουν ένα βιβλίο. Δίπλα από το Πανεπιστήμιο βρίσκεται το κτήριο **Friedrichsbau**, κανείς μπορεί να το διασχίσει μέσω μιας στοάς ή εναλλακτικά υπογείως, μέσω του σταθμού του σιδηροδρόμου, να βρεθεί στη μικρή πλατεία που σχηματίζει το κτήριο με το δρόμο Theodor Heuss.



Από το σημείο αυτό τραβάει την προσοχή μας η κορυφή του κίονα του βασιλιά Wilhelm I με το γλυπτό της Concordia, που κοσμεί το κέντρο της **Schloßplatz**. Διασχίζοντας το δρόμο η προηγούμενη ηρεμία του πάρκου χάνεται, δεκάδες άτομα συνωστίζονται γύρω από ένα μικρό κιόσκι, κάθονται σε τραπεζάκια, στα πεζούλια των δέντρων ή και κάτω. Πρόκειται για την απόληξη ενός τριγωνικού οικοδομικού τετραγώνου, που έχει αφεθεί ελεύθερη και αποτελεί καθημερινά σημείο συνάντησης για τους νέους. Συνεχίζοντας ευθεία, αφήνουμε πίσω μας κάποια εστιατόρια και εμπορικά καταστήματα και βρισκόμαστε ανάμεσα σε κάποια κτήρια σύγχρονης γερμανικής αρχιτεκτονικής. Τα σκαλιά που βλέπουμε μπροστά μας οδηγούν στην **Kleiner Schloßplatz**. Επιλέγουμε να κατηφορίσουμε προς τα αριστερά για να καταλήξουμε στη Schloßplatz. Στο βάθος αντικρίζουμε το Νέο Παλάτι με την αρχή των βασιλικών κήπων. Στην πλατεία υπάρχει μεγάλη κινητικότητα όπως τις περισσότερες ώρες της ημέρας.



Ο πεζόδρομος της **Königstraße** είναι γεμάτος κόσμο που κάνει τα ψώνια του στα μαγαζιά, κάποιοι πίνουν τον καφέ τους στα τραπεζάκια της πλατείας, στις κερκίδες παρέες κάθονται και παρατηρούν την κίνηση του πεζοδρόμου και στο βάθος νέοι επιδεικνύουν τις ικανότητές τους στο skateboard και στα rollers, μέσα στη ράμπρα-γλυπτό που έχει στηθεί στην πλατεία.







Προχωρώντας ευθεία, διερχόμαστε από τη στοά η οποία ενώνει την Schloßplatz με την ιστορική πλατεία της πόλης, τη **Schillerplatz**. Ο ελεύθερος χώρος επιτρέπει την οργάνωση εκδηλώσεων και σήμερα όπως και κάθε εβδομάδα στήνεται εδώ υπαίθρια αγορά λουλουδιών. Από την Schillerplatz παίρνουμε την **Kirchstraße**, με μικρά εμπορικά στα αριστερά και κατηφορίζοντας διακρίνουμε πρώτα τον πύργο του δημαρχείου και σιγά-σιγά εμφανίζεται η πλατεία της αγοράς, **Marktplatz**. Περίκλειστη από κτήρια με καταστήματα, μικρά καφέ και εστιατόρια, και στο ελεύθερο πεδίο μπροστά από το δημαρχείο έχουν στηθεί οι πάγκοι των παραγωγών της περιοχής με οπωροκηπευτικά και άλλα προϊόντα.



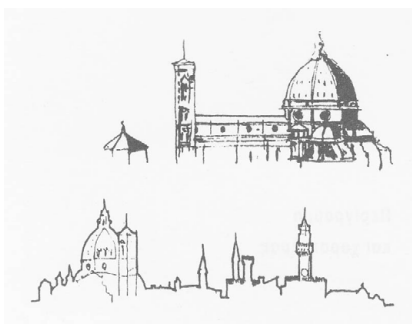
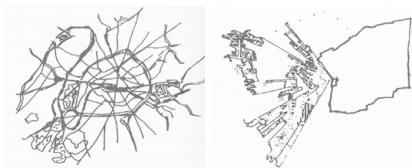
Μετά από μια βόλτα στην αγορά, συνεχίζουμε την πορεία μας προς τα δυτικά από τη **Hirschstraße**, πεζόδρομος που αν και μικρός συγκεντρώνει καθημερινά μεγάλη εμπορική κίνηση. Κινούμαστε παράλληλα με τον πεζόδρομο της Königstraße, η οποία βρίσκεται ένα επίπεδο πιο ψηλά. Έτσι ανεβαίνοντας ένα από τα πολλά Stäffele του κέντρου θα βρεθούμε στην αρχή του μεγαλύτερου εμπορικού πεζοδρόμου της πόλης, την **Königstraße**. Τέλος, στρίβοντας αριστερά αντικρίζουμε τη **Rotebühlplatz**. Αν και σημαντικός συγκοινωνιακός κόμβος, αφού είναι κεντρικός σταθμός των μέσων μεταφοράς, η πλατεία είναι διαμορφωμένη έτσι ώστε να κινείται ο πεζός ανενόχλητα.

An aerial, black and white photograph of a public square. The square is paved with a grid of rectangular tiles. In the lower-left corner, there is a large, abstract sculpture made of dark and light-colored geometric shapes, including a prominent circular disc. Several people are scattered across the square, some walking and some standing. The text "μελέτη περιπτώσεων του δημόσιου χώρου της Στουτγάρδης" is overlaid in the center of the image.

**μελέτη περιπτώσεων του δημόσιου χώρου της Στουτγάρδης**

Προηγουμένως επισημάναμε τη σημασία των εννοιών της **μετάβασης**, της **προσπέλασης** και της **πρόσβασης** του χώρου με στόχο την άφιξη στο σημείο ενδιαφέροντος, μέσω της περιγραφής του διαμορφωμένου δικτύου πεζοδρόμων και πλατειών στη πόλη της Στουτγάρδης. Προκειμένου να κατανοήσουμε καλύτερα τις ιδιαίτερες ποιοτικές, χωρικές και φυσικές παραμέτρους που χαρακτηρίζουν το δημόσιο χώρο, θεωρούμε απαραίτητο τον περιορισμό της έρευνας αυτής σε περιπτώσεις πλατειών της Στουτγάρδης. **Επιλέγουμε λοιπόν πέντε πλατείες προς μελέτη**, σύμφωνα με **κριτήρια** τα οποία σχετίζονται με τη **θέση** των πλατειών στον αστικό ιστό της πόλης, την **ιστορική τους εξέλιξη** και συνεπώς την **ιστορική τους μνήμη**, το **ρόλο** τους στο σημερινό δημόσιο χώρο καθώς και της μορφής τους, αφού αποτελούν πυρήνα αστικών δραστηριοτήτων.

### Η σημασία της “νοητικής” εικόνας

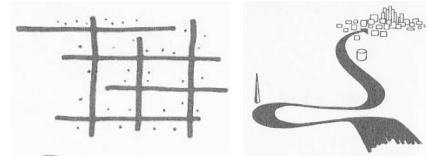


Η έννοια της εικόνας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την **κατανόηση του χώρου** που μας περιβάλλει, του οποίου αποτελούμε μέρος, καθώς και με τη **βιωματική εμπειρία** που ενέχει η περιπλάνηση μας σε αυτόν. Ο άνθρωπος «*δημιουργεί τον εαυτό του, αλλά και το περιβάλλον του, μέσα από τις διάφορες απ-εικονίσεις του*»<sup>1</sup>. Σχηματίζει λοιπόν εικόνες για την πόλη στην οποία κατοικεί, που επισκέπτεται, ή που απλώς περνάει με την ιδιότητα του ταξιδιώτη, μέσα από αναμνήσεις και εμπειρίες. **Έτσι καταφέρνει να προσδιορίσει την θέση του μέσα στον χώρο, και σαν αποτέλεσμα να τον “οικειοποιηθεί”**. Αποτελώντας τα κινητά στοιχεία του χώρου, θεωρούμε, στα πλαίσια αυτής της έρευνας, σημαντική την ανάγνωση των πλατειών που επιλέξαμε, όχι μέσω της απλής παρατήρησης, αλλά κυρίως μέσω της **προσωπικής εμπειρίας** που αποκτήσαμε κατά την περίοδο διαμονής μας στην Στουτγάρδη.

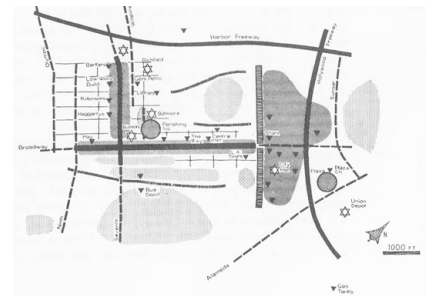
1. I. και I. Στεφάνου, «Περιγραφή της εικόνας της πόλης», 1999, σ. 25



Ο Kevin Lynch<sup>2</sup> με την έρευνά του για την εικόνα της πόλης (*“The Image of the city”*) εξηγεί την **έννοια της “νοητικής” εικόνας και προσφέρει μία μέθοδο αποτύπωσής της**. Το άτομο βρίσκεται σε μία συνεχή προσπάθεια να οργανώσει, να δομήσει και να ταυτοποιήσει τα στοιχεία που το περιβάλλουν. Το περιβάλλον λοιπόν οφείλει να είναι εύκολα **αναγνώσιμο (legible)**, προκειμένου το άτομο να αναγνωρίσει και να οργανώσει τα στοιχεία του χώρου με **συνοχή**. Στην προσπάθεια μας να κινηθούμε στον χώρο, η **“νοητική” εικόνα (mental image)** του εξωτερικού φυσικού περιβάλλοντος, η οποία δημιουργείται από το κάθε άτομο και παράγεται μέσω της **άμεσης παρατήρησης** και των **βιωματικών αναμνήσεων**, είναι αυτή που μας καθοδηγεί.



Κατανοώντας την πολυπλοκότητα του σχηματισμού της εικόνας του περιβάλλοντος, δηλαδή τη διαδικασία αναγνώρισης, επεξεργασίας και νοηματοδότησης των στοιχείων του χώρου, ο Kevin Lynch καταλήγει **σε συμπεράσματα που αφορούν στον σχεδιασμό των πόλεων, προκειμένου να μπορούν να φιλοξενήσουν και να υποστηρίξουν την πολλαπλότητα των δραστηριοτήτων των χρηστών:**



*«η μορφή πρέπει να είναι κάπως μη δεσμευτική, πλαστική για τους σκοπούς και τις αντιλήψεις των πολιτών της»*.<sup>3</sup>

2. Αμερικανός πολεοδόμος και συγγραφέας (1918-1984), καθηγητής στο Τεχνολογικό της Μασαχουσέτης

3. Kevin Lynch, ό.π. σ. 91

## Η έρευνα του Kevin Lynch

Ο Kevin Lynch, δημοσίευσε την έρευνά του *“The Image of the city”* το 1960, η οποία **στοχεύει στην μελέτη των στοιχείων που απαρτίζουν τον αστικό ιστό και προτείνει βασικές αρχές που αφορούν στον αστικό σχεδιασμό**. Αναγνωρίζει τη σημαντικότητα του κινητού στοιχείου μέσα στην πόλη, δηλαδή του ατόμου, και βασίζει την μεθοδολογία της έρευνας του σε **συνεντεύξεις με κατοίκους** και στην **έρευνα πεδίου** από κατάλληλα εκπαιδευμένους παρατηρητές, σε τρεις πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών. Επισημαίνει την ανάγκη για σχεδιασμό με γνώμονα τον χρήστη για αυτό και επιλέγει ως κορμό της μελέτης του τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις διάφορες **“νοητικές”** εικόνες. Ο άνθρωπος διαμορφώνει τον χώρο γύρω του, *«είναι πολεοδόμος εν αγνοία του· μ’ άλλα λόγια, ειδήμονας της ενότητας χρόνου και χώρου της μετατόπισης, που πηγάζει από το κοντινό στο μακρινό»*.<sup>4</sup>

Οι **“νοητικές”** εικόνες- **“νοητικοί”** χάρτες (*mental maps*) σχηματίστηκαν και συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.<sup>5</sup> Η δυσκολία εξαγωγής συμπερασμάτων, μέσω των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν, οφείλεται στη **διαφορετική αποτύπωση της πραγματικότητας** στο μυαλό του κάθε παρατηρητή-ατόμου. Ωστόσο υπάρχουν ουσιαστικές **συμφωνίες** μεταξύ μελών ίδιων ομάδων: *«είναι αυτές οι ομαδικές εικόνες, οι οποίες παρουσιάζουν συμφωνίες σε μεγάλο ποσοστό, που ενδιαφέρουν τους πολεοδόμους, οι οποίοι επιθυμούν να διαμορφώσουν ένα περιβάλλον που θα χρησιμοποιηθεί από πολλούς»*.<sup>6</sup>

Αυτό οφείλεται στην προσαρμοστική ικανότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου να αντιλαμβάνεται τα περιβάλλοντά του και μάλιστα να προσδίδει ξεχωριστό νόημα ακόμα και σε ασήμαντες λεπτομέρειες.

Αυτές οι **ομαδικές εικόνες** επιτρέπουν στον Lynch να οργανώσει την μορφή της πόλης σύμφωνα με πέντε στοιχεία (*elements*), τα οποία αποτελούν και τα **εργαλεία αποτύπωσης** των **“νοητικών”** εικόνων. Όπως δηλώνει και ο ίδιος *«οι υποθετικοί τύποι στοιχείων επιβεβαιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τα δεδομένα, με ορισμένες τροποποιήσεις»*<sup>7</sup>. Τα στοιχεία λοιπόν που συνθέτουν την μορφή της πόλης είναι: το **μονοπάτι** (*path*), το **όριο** (*edge*), η **περιοχή** (*district*), ο **κόμβος** (*node*) και το **τοπόσημο** (*landmark*).

Η **σύνθεση αυτών των στοιχείων** είναι που μας δίνει την εικόνα της πόλης σε μία **διαγραμματική μορφή**. Στην πραγματικότητα κανένα από αυτά δεν υπάρχει μόνο του στο περιβάλλον, αλλά σε συνεργασία με τα υπόλοιπα. Έτσι, η αποδόμηση της πόλης στα στοιχεία που την συνθέτουν γίνεται με στόχο την ευκολότερη ανάγνωσή της και επεξεργασία της δομής της. Εξάλλου οι περισσότεροι άνθρωποι τείνουν να οργανώνουν τα στοιχεία σε ομάδες, δημιουργώντας συμπλέγματα.

*«Ο παρατηρητής αντιλαμβάνεται το σύμπλεγμα ως ένα σύνολο, του οποίου τα μέρη είναι αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα»*.<sup>8</sup>

Τα πέντε στοιχεία ιεραρχούνται ανάλογα με τησημαντικότητα τους και αποτυπώνονται αντίστοιχα στο διάγραμμα Lynch.

4. Πωλ Βιρίλιο, *«Πανικόβλητη πόλη. Το αλλού αρχίζει εδώ»*, 2004, σ. 15

5. Ο Kevin Lynch παρέχει ακριβώς την μεθοδολογία την οποία ακολούθησε στο παράρτημα της δημοσιευμένης έρευνας.

6. Kevin Lynch, *ό.π.* σ. 7

7. Kevin Lynch, *ό.π.* σ. 154

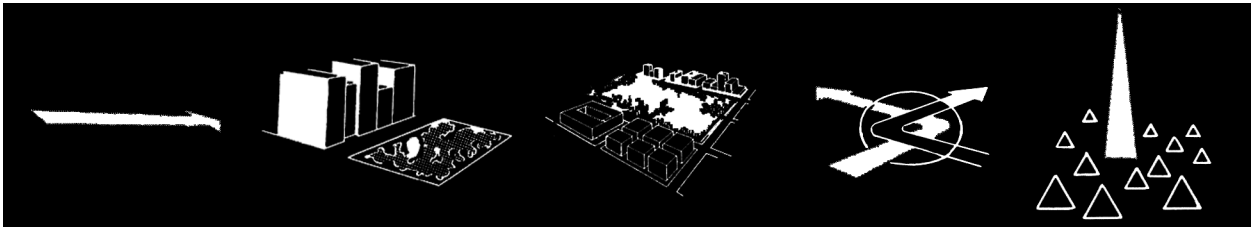
8. Kevin Lynch, *ό.π.* σ. 85

## Περιγραφή των πλατειών

Schloßplatz\_Kleiner Schloßplatz | Marktplatz | Marienplatz | Berliner Platz | Kronprinzstraße

Όπως και στις πόλεις, οι πλατείες, οι δρόμοι, τα κτήρια έχουν την δική τους ξεχωριστή θέση και συνολικά συμβάλουν στην δημιουργία της “νοητικής” τους εικόνας, **αντίστοιχα υποστηρίζουμε ότι και στις πλατείες υπάρχουν ανάλογα, αναγνώσιμα στοιχεία που τις καθιστούν αναγνωρίσιμες και προσελκύουν των άνθρωπο-χρήστη**. Χρησιμοποιούμε τα εργαλεία αποτύπωσης της μεθοδολογίας του Kevin Lynch για την κλίμακα της πόλης, δηλαδή το **μονοπάτι** (*path*), το **όριο** (*edge*)<sup>9</sup>, την **περιοχή** (*district*), τον **κόμβο** (*node*) και το **τοπόσημο** (*landmark*), έτσι ώστε να ερμηνεύσουμε **ποιότητες του χώρου** στην κλίμακα των πλατειών. Μέσω της διαγραμματικής ανάλυσης των πλατειών, δημιουργούμε την “νοητική” τους εικόνα, όπως την αντιλαμβανόμαστε σε **βιωματικό επίπεδο**. Στόχος μας είναι μέσω της διαγραμματικής ανάλυσής τους και της αποσύνθεσής τους σε στοιχεία που τις απαρτίζουν, να καταλήξουμε **σε προϋποθέσεις σημαντικές για τον σχεδιασμό “βιώσιμων” πλατειών**.

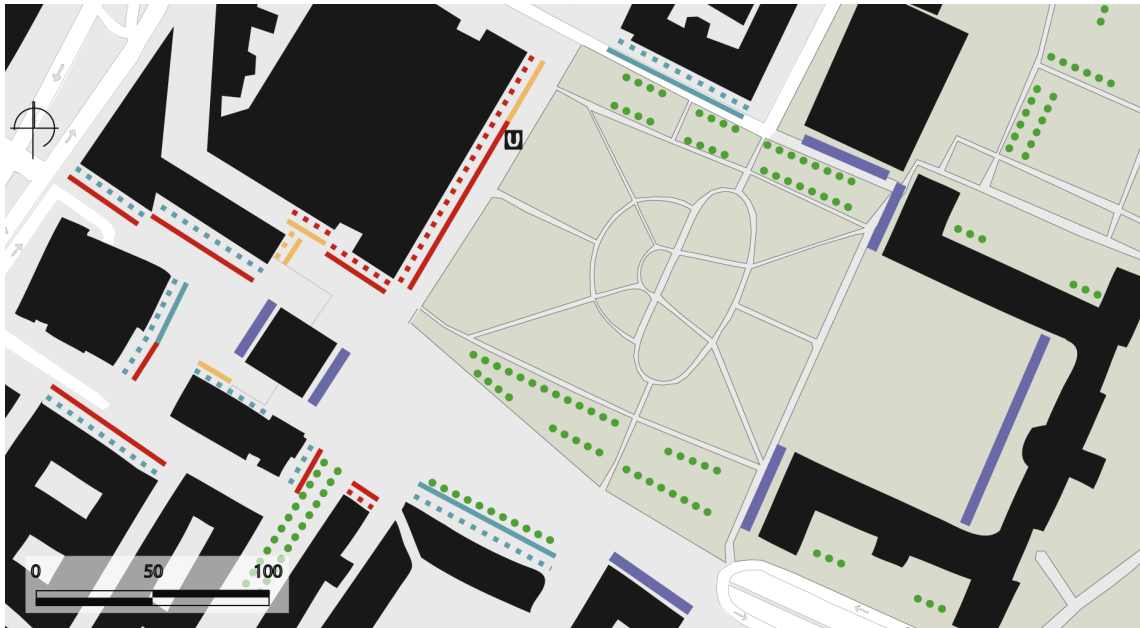
Η “νοητική” εικόνα των πλατειών



9. Η ακριβής μετάφραση του όρου που χρησιμοποιεί ο Kevin Lynch είναι «άκρη, ακμή, κόψη».

*Schloßplatz\_Kleiner Schloßplatz*  
*Η πλατεία του “θεάματος”\_ Η πλατεία*  
*“στάσης και μετάβασης”*

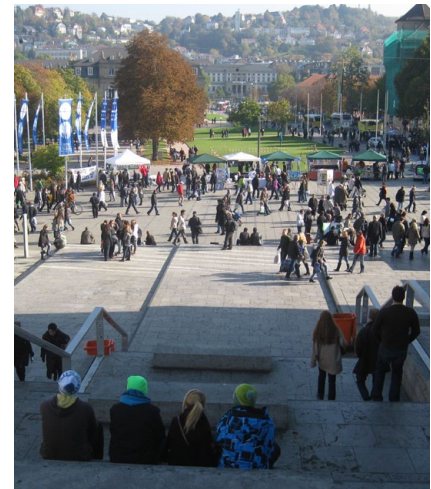
Η **Schloßplatz** αποτελεί την **κεντρική πλατεία της πόλης**, και βρίσκεται σε εξέχουσα θέση στον αστικό ιστό του ιστορικού κέντρου. Το όνομά της προέρχεται από την γερμανική λέξη Schloss, η οποία σημαίνει “παλάτι”. Πρόκειται για πλατεία τοπικού και υπερτοπικού ενδιαφέροντος, αφού προσελκύει όχι μόνο τους κατοίκους του κέντρου, αλλά γενικότερα της πόλης της Στουτγάρδης. Ο επισκέπτης καλείται να τη γνωρίσει λόγω της ιδιαίτερης ιστορικής της σημασίας, αφού κάποτε άνηκε στους κήπους του **Νέου Παλατιού (Neues Schloss)** της βασιλικής οικογένειας, αλλά και μέσω των κτηρίων που την περιβάλλουν και προφανώς των χρήσεων τα οποία στεγάζουν.



- |                   |      |                        |      |
|-------------------|------|------------------------|------|
| χρήσεις ισογείου  | —    | δημόσιου ενδιαφέροντος | —    |
| χρήσεις α' ορόφου | •••• | γραφεία                | —    |
| εμπόριο           | —    | χώρος κίνησης πεζών    | —    |
| αναψυχή           | —    | υψηλή φύτευση          | •••• |

Στο δυτικό της όριο και σε άμεση σχέση με τον **εμπορικό πεζόδρομο Königstraße** βρίσκεται το **Μουσείο Τεχνών (Kunst Museum)** της πόλης. Μέσω των αναβαθμών και ειδικά διαμορφωμένων κερκίδων<sup>10</sup>, που το πλασιώνουν η Schloßplatz **συνδέεται με την Kleiner Schloßplatz**. Δίπλα στο **Μουσείο Τεχνών** το κτήριο **Königsbau Passage**, ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας και ανακατασκευασμένο κατά την μεταπολεμική περίοδο, προσελκύει τον επισκέπτη αφού τα μικρά μαγαζιά του προσφέρουν πλήθος εμπορικών και γαστρονομικών επιλογών. Στα ανατολικά το Νέο Παλάτι της βασιλικής οικογένειας, σήμερα **Υπουργείο Δικαιοσύνης**, μπαρόκ ρυθμού, δίνει τον βαρύ χαρακτήρα που αρμόζει σε μία ευρωπαϊκή μητρόπολη. Ακόμη, το βορειοανατολικό όριο της διαμορφώνεται από το **Κτήριο Τεχνών Theodor Fischer (Kunstgebäude)**, στο οποίο στεγάζεται ο Σύλλογος Καλλιτεχνών της Στουτγάρδης. Η πλατεία συνδέεται με τους άλλοτε **βασιλικούς κήπους της πόλης (Schloßgarten)**. Η **Kleiner Schloßplatz** περιβάλλεται από κτήρια κυρίως γραφείων, τα οποία στο επίπεδο κίνησης των πεζών στεγάζουν και εμπορικές χρήσεις.

Τη σημερινή μορφή τους οι Schloßplatz και Kleiner Schloßplatz έχουν αποκτήσει ύστερα από **αρκετές παρεμβάσεις και αναπλάσεις**. Συγκεκριμένα μέχρι το 1910 ο κεντρικός σιδηροδρομικός σταθμός της πόλης βρισκόταν στη βορειοανατολική πλευρά της Kleiner Schloßplatz, ο οποίος εκείνη την περίοδο μεταφέρθηκε εκτός του ιστορικού κέντρου, ενώ η **πεζοδρόμηση της Königstraße** τη δεκαετία του 1970 αποτέλεσε μία εξίσου σημαντική μεταβολή. Η Schloßplatz χαρακτηρίζεται από τα **σιντριβάνια** της σε μπαρόκ ρυθμό και από το **μουσικό περίπτερο**, το οποίο βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά της πλατείας. Στο κέντρο της υψώνεται μέχρι τα τριάντα μέτρα η επετειακή στήλη προς τιμήν της θεάς Concordia. Σχεδιάστηκε με τα **πρότυπα ομοσπονδιακού κήπου** το 1977 και αυτή τη μορφή



10. Βλ. ένθετο Stäffele



διατηρεί **έως και σήμερα**. Η Kleiner Schloßplatz παραδόθηκε στους πολίτες το 1969, μαζί με τα εγκαίνια του ανακαινισμένου κτηρίου Kronprinzenpalais στη νοτιοδυτική πλευρά της πλατείας, στην θέση του οποίου σήμερα βρίσκεται το Μουσείο Τεχνών. **Μόλις την δεκαετία του 1990 η πλατεία αυτή συνδέθηκε με την Königstraße μέσω των αναβαθμών**. Τη **τωρινή της μορφή απέκτησε το 2005**, μετά τη δημιουργία του Μουσείου Τεχνών και τη σχετική ανάπλαση της πλατείας που ανέλαβαν οι αρχιτέκτονες Hascher και Jehhle.



Η Schloßplatz είναι μία **ζωντανή πλατεία** καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, αφού συγκεντρώνει μεγάλη κινητικότητα ανθρώπων, λόγω της κεντρικής της θέσης στον πυρήνα του εμπορικού και ιστορικού κέντρου της πόλης. Τα κτήρια που την περιβάλλουν με τις χρήσεις που στεγάζουν καλούν τους κατοίκους και τους επισκέπτες της πόλης, ενώ ο σταθμός του αστικού σιδηρόδρομου την καθιστά **κόμβο και σημείο συνάντησης**. Στην πλατεία οργανώνονται διάφορες εκδηλώσεις πολιτιστικού ενδιαφέροντος, συχνά με πρωτοβουλία των γύρω κτηρίων, ενώ στον ελεύθερο χώρο της στήνονται κατά περιόδους **εφήμερες κατασκευές**, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ετήσια Χριστουγεννιάτικη Αγορά. Αποτελεί **αγαπητό χώρο περιπάτου και αναψυχής** για το κέντρο της πόλης και ιδιαίτερα τις ηλιόλουστες μέρες άνθρωποι κάθε ηλικίας απολαμβάνουν την ευχάριστη ατμόσφαιρα κάνοντας πικ-νικ επάνω στο γρασίδι. Η ζωή στην πλατεία γίνεται παράλληλα **θέαμα, το οποίο παρατηρεί κανείς από τα σκαλιά-κερκίδες** που τη συνδέουν με την Kleiner Schloßplatz. Σ 'αυτήν την πλατεία, οι ρυθμοί είναι πιο ήρεμοι, αποτελεί κυρίως χώρο στάσης και μετάβασης στον αστικό ιστό.



Το όνομα της **Marktplatz** υποδηλώνει ότι πρόκειται για την πλατεία της “αγοράς” της πόλης. Σήμερα σημαντικό στοιχείο της πλατείας είναι το **κτήριο του Δημαρχείου**, το οποίο δεσπόζει μεγαλοπρεπές με τον πύργο ρολογιού του να υψώνεται στο νοτιοδυτικό όριο της πλατείας.

*Marktplatz*  
*Η πλατεία της “αγοράς”*



- χρήση ισόγειου
- · · · · χρήση α' ορόφου
- δημόσιου ενδιαφέροντος
- γραφεία
- εμπόριο
- αναψυχή
- χώρος κίνησης πεζών
- · · · · υψηλή φύτευση



Η πλατεία βρίσκεται σε κομβική θέση στο δίκτυο πεζοδρόμων και πλατειών της παλαιάς πόλης (*Altstadt*). Βορειοδυτικά **μέσω του πεζοδρόμου Schulstraße** ο περιπατητής έχει τη δυνατότητα να μεταβεί στον κεντρικό εμπορικό πεζόδρομο της πόλης *Königsstraße*, ενώ από τη βόρεια πλευρά η πλατεία συνδέεται **μέσω του πεζοδρόμου Kirchstraße με την ιστορική Schillerplatz**, όπου και βρίσκεται το **Παλιό Παλάτι (Altes Schloss)** της βασιλικής



οικογένειας. Ο πεζόδρομος αυτός καταλήγει στην κεντρική Schloßplatz.

Η προέλευση της πλατείας ορίζεται ήδη από τον 14ο αιώνα, και συγκεκριμένα το έτος 1304. Το **1956** κατασκευάστηκε το **καινούριο Δημαρχείο** της πόλης σχεδιασμένο από τους αρχιτέκτονες P. Stohrer και H.P. Schmol. Εκείνη τη χρονιά η πλατεία εντάχθηκε πάλι στην καθημερινότητα της πόλης, έπειτα από την **πλήρη ανοικοδόμησή της**, δίχως ανακατασκευή των παλιών βομβαρδισμένων κτηρίων, την οποία και αποφάσισε ο τότε δήμαρχος Arnulf Klett. Πρόκειται για μία πλατεία που περιτριγυρίζεται από κτήρια εμπορικών και διοικητικών χρήσεων, καθώς και δραστηριοτήτων αναψυχής.



Η “άδεια” πλατεία στο κέντρο της επιτρέπει τη **φιλοξενία διάφορων περιστασιακών**, είτε ετήσιων, είτε εβδομαδιαίων, **δραστηριοτήτων**. Για παράδειγμα, κατά τους μήνες του Νοεμβρίου έως και του Δεκεμβρίου η πλατεία γεμίζει από πλήθος εφήμερων κατασκευών, περιπτέρων, τα οποία στεγάζουν τη **Χριστουγεννιάτικη Αγορά**, ενώ κάθε Τρίτη, Πέμπτη και Σάββατο λαμβάνει χώρα η **Λαϊκή αγορά**. Την περίοδο των Χριστουγέννων ξέγνοιαστοι περιπατητές και πολυμελής παρέες απολαμβάνουν τα χαρακτηριστικά χριστουγεννιάτικα γερμανικά ποτά και γλυκά, γιορτάζοντας με τους εύθυμους ρυθμούς που κινείται η ζωή στην πόλη. Βεβαίως αυτή η ελεύθερη από άλλα στοιχεία πλατεία επιτρέπει και συγκεντρώσεις διεκδικήσεων των πολιτών και εργαζομένων, κάτι που ενισχύεται από τη συγκέντρωση διοικητικών δραστηριοτήτων στην περιοχή.

Η **Marienplatz**, στη **νότια πλευρά της πόλης** απέχει μόλις δύο χιλιόμετρα από το ιστορικό της κέντρο. Η πλατεία εκτός από βασικό συγκοινωνιακό κόμβο, αποτελεί και πλατεία γειτονιάς για την συνοικία της πόλης Stuttgart Süd, προσφέροντας χώρους συνεύρεσης, αναψυχής και παιχνιδιού για τους κατοίκους της περιοχής.



- χρήσεις ισογείου
- · · · · χρήσεις α' ορόφου
- γραφεία
- εμπόριο
- αναψυχή
- κατοικία
- χώρος κίνησης πεζών
- · · · · υψηλή φύτευση

*Marienplatz  
Η πλατεία του "παιχνιδιού"*



Η περιοχή πλαισιώνεται στον Βορρά από τον **λόφο Karlshöhe**, ενώ από τη νότια πλευρά η οροσειρά Filderebene κάνει αισθητή την παρουσία της με τις πράσινες πλαγιές της. Αυτό το ιδιαίτερο **κατακόρυφο ανάγλυφο** επιτρέπει την δημιουργία ενός στενού περάσματος στο κέντρο, το σημείο όπου χωροθετείται η Marienplatz. **Αμπελώνες και σπίτια, σκαρφαλωμένα στις πλαγιές στρέφονται προς την πλατεία.**

Από τα τέλη του 19ου αιώνα, με την επέκταση της πόλης προς τα νότια, σηματοδοτείται και η χωροθέτηση της πλατείας. Βρισκόταν στον μοναδικό άξονα σύνδεσης της πόλης με τον



οικισμό Heschlach<sup>11</sup>. Οι οδικοί άξονες, τοπικής και υπερτοπικής σημασίας, που την περιβάλλουν ενισχύουν το χαρακτηρισμό της ως σημαντικό **κυκλοφοριακό κόμβο**. Η Tübinger Straße ξεκινώντας από το βόρειο άκρο της Marienplatz συνδέει την περιοχή με το κέντρο της πόλης (*Stuttgart Mitte*), ενώ η Hauptstätter Straße στο νότιο άκρο της πλατείας διοχετεύοντας την κίνηση στις Böblinger Straße, Möhringer Straße και στο Heschlacher Tunnel συνδέει τη νότια πλευρά της πόλης με τις συνοικίες της περιφέρειας. Επιπλέον η Filderstraße αποτελεί οδικό άξονα κυρίως τοπικής σημασίας, αφού διασχίζει τη νότια συνοικία και ορίζει το σύνορο της πλατείας στον Νότο.

Μετά από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που προκηρύχτηκε **το 2003 η πλατεία απέκτησε τη σημερινή της μορφή**. Ο οδοντωτός σιδηρόδρομος της πόλης (*ZACKE*), ο οποίος έχει ως αφετηρία την ορεινή συνοικία Degerloch, εισβάλλει δυναμικά στο αστικό κενό με τη τοποθέτηση του **τερματικού του σταθμού**.

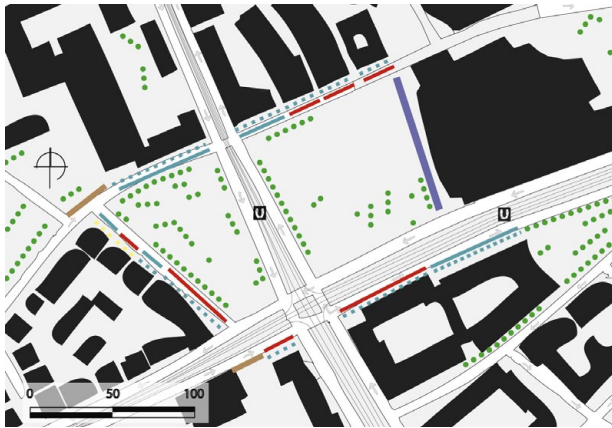
Η Marienplatz αποτελώντας σημείο αναφοράς για τη γειτονιά, συγκεντρώνει στην περίμετρό της **καταστήματα**, που εξυπηρετούν τις **καθημερινές ανάγκες** των κατοίκων. Η ελεύθερη επιφάνεια της προσελκύει παιδιά, πρόθυμα να απολαύσουν το παιχνίδι με το νερό, και νέους που συγκεντρώνονται στα σκαλάκια στο όριο με την Tübinger Straße, έτοιμους να συζητήσουν και να διασκεδάσουν. Το περίπτερο του Eis Cafe στο κέντρο και κάποια μικρά εστιατόρια και καφετέριες στο βόρειο όριο, καλούν τον κόσμο κυρίως τις απογευματινές ώρες και τα σαββατοκύριακα, και παράλληλα αποτελούν την ελεγχόμενη εμπορική ανάπτυξη της περιοχής.



<sup>11</sup>. Το Heschlach ήδη από το 1451 αναπτύχθηκε ως αγροτικός, αμπελουργικός οικισμός.



Η **Berliner Platz** βρίσκεται στο **βορειοδυτικό άκρο** του κέντρου, στο άνοιγμα της πόλης προς τα δυτικά. Γύρω από την πλατεία συναντιούνται **μια περιοχή κατοικίας, ένα εμπορικό συγκρότημα, ένα πολιτιστικό-συνεδριακό κέντρο και ένας συγκοινωνιακός κόμβος**. Κατά τα τέλη του 19ου αιώνα, όταν η οικιστική επέκταση της πόλης αναπτύχθηκε προς αυτή την κατεύθυνση, η Berliner Platz εδραιώθηκε εξαρχής ως σημαντικός κόμβος.



- χρήση ισόγειου
- - - - - χρήση α' ορόφου
- δημόσιου ενδιαφέροντος
- γραφεία
- εμπόριο
- σχολείο
- κατοικία
- χώρος κίνησης πεζών
- υψηλή φύτευση

*Berliner platz*  
Η "άδεια" πλατεία



Μέχρι και τη δεκαετία του 1990, το τμήμα της πλατείας δυτικά της Seidenstraße, οδικός άξονας κατά τη διεύθυνση Βορρά-Νότου, αποτελούσε σταθμό loop<sup>12</sup> για το τροχιόδρομο της πόλης, του οποίου η μετατροπή στον αστικό σιδηρόδρομο (*Stadtbahn*) ολοκληρώθηκε εκείνη την περίοδο. Οι γραμμές του τραμ δημιουργούσαν το περίγραμμα σε ένα **χώρο κυρίως πρασίνου** με κάποια μικρά δρομάκια που τον διέσχιζαν.

Μετά την ανάπλαση **το 2003** από σχέδια των αρχιτεκτόνων Ostertag-Vornholt, **το τμήμα της πλατείας ανατολικά της Seiden-**

12. Ο σταθμός εξυπηρετούσε λειτουργικούς σκοπούς του τροχιόδρομου, όπως τις αλλαγές στις διαδρομές των γραμμών και την στάθμευση αμαξοστοιχιών.



**straße** συνδέθηκε άμεσα με το συγκρότημα της **Bosch** και το συγκρότημα **Liederhalle**. Το συγκρότημα της Bosch<sup>13</sup> σήμερα περιλαμβάνει χρήσεις εμπορικές, πολιτιστικές και γραφεία, ενώ αρχικά αποτελούσε πυρήνα της εταιρείας στεγάζοντας εργαστήρια και γραφεία. Το πολιτιστικό και συνεδριακό κέντρο Liederhalle, φιλοξενώντας πολιτιστικά γεγονότα μεγάλης σημασίας για την πόλη, περιλαμβάνει δύο κτήρια εκδηλώσεων και ένα ξενοδοχείο.



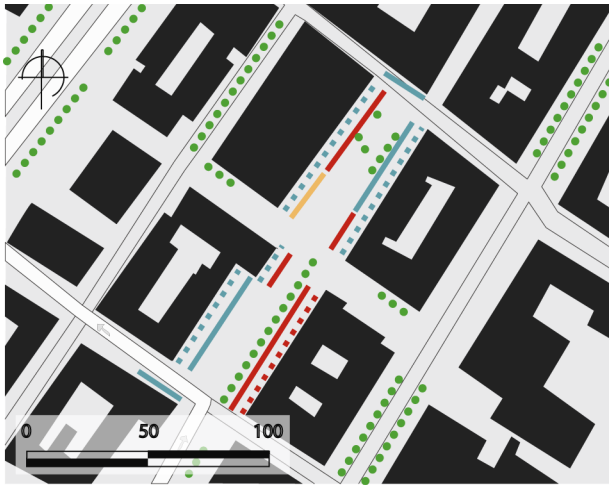
Σχεδόν όλες τις ώρες της ημέρας παρατηρείται **κινητικότητα οχημάτων, σιδηρόδρομου, αλλά και πεζών**. Πεζοί κυρίως διερχόμενοι • άλλοι διασχίζουν την πλατεία για να κατευθυνθούν στα γραφεία και καταστήματα του συγκροτήματος της Bosch, κάποιιοι για να παρευρεθούν σε κάποιο πολιτιστικό γεγονός στο Liederhalle, ή οι φοιτητές σε μία παράκαμψη της διαδρομής τους προς το Πανεπιστήμιο. Στη διασταύρωση των οδών Seidenstraße και Schloßstraße, η οποία ξεκινά από το κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό και οδηγεί προς τα δυτικά, η έντονη κινητικότητα που παρατηρείται οφείλεται στις **στάσεις του αστικού σιδηροδρόμου**, οι οποίες βρίσκονται σε δύο σημεία του κόμβου, και εκ των οποίων διέρχονται πέντε γραμμές.

*13. Ανακαινίστηκε δύο φορές μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, διατηρώντας ωστόσο τον παλιό του χαρακτήρα «της πόλης μέσα στην πόλη (Stadt in der Stadt)»..*



Η **Kronprinzstraße** βρίσκεται **παράλληλη** στον κεντρικό εμπορικό πεζόδρομο **Königstraße** και στη Calwer Straße, επίσης πεζόδρομος με χρήσεις εμπορίου και αναψυχής. Αποτελεί **σημαντικό κομμάτι στο δίκτυο πεζοδρόμων** μέσα στο κέντρο της πόλης και συνδέει ουσιαστικά τη Schlossplatz με τη Rotenbühlplatz.

*Kronprinzstraße*  
Η “γραμμική” πλατεία



- χρήσεις ισόγειου
- · · · · χρήσεις α΄ ορόφου
- γραφεία
- εμπόριο
- αναψυχή
- χώρος κίνησης πεζών
- · · · · υψηλή φύτευση

Σχετικά πρόσφατα, μόλις **το 2005**, απέκτησε τη μορφή **πλατείας-δρόμου**, αφού τότε ολοκληρώθηκε και η **πεζοδρόμησή** του. Την περιβάλλουν κτήρια κυρίως γραφείων και υπηρεσιών του τριτογενούς τομέα, όπως τράπεζες, αλλά και ορισμένες χρήσεις εμπορίου. Το κτήριο **Mittnachtbau**, το οποίο καταλαμβάνει ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο με όψεις στην Königstraße, τη Büchsenstraße και την Kronprinzstraße, έχει χρήσεις κυρίως γραφείων και καταστημάτων. Κάτω από το επίπεδο κίνησης των πεζών υπάρχει υπόγειος χώρος στάθμευσης οχημάτων.

Η Kronprinzstraße πρόκειται κυρίως για ένα **χώρο μετάβασης και διερχόμενων κινήσεων**. Ωστόσο, το Eis Cafe στο δυτικό της





“μονοπάτια”

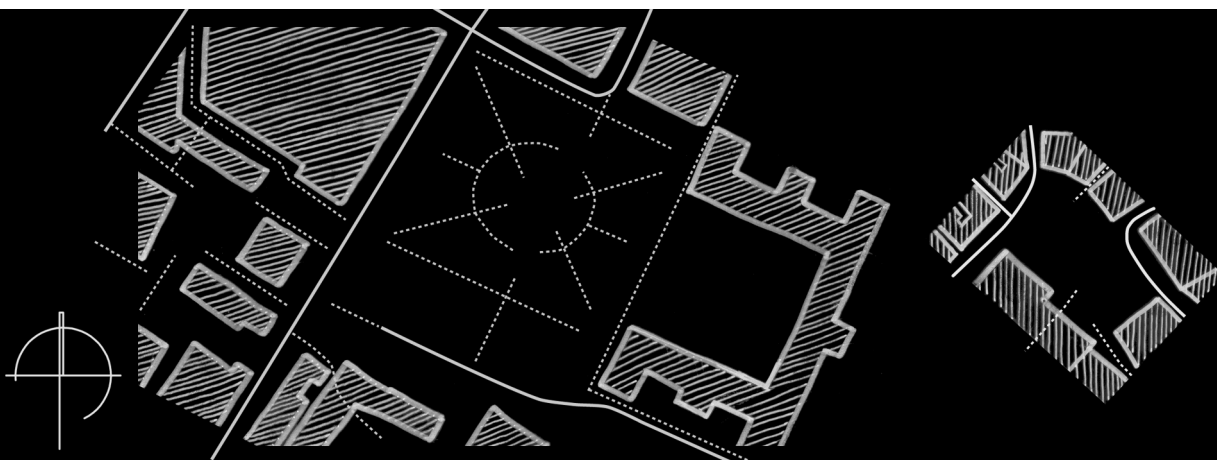
———— κύριο μονοπάτι

- - - - - δευτερεύον μονοπάτι

όριο με τα τραπέζια που βρίσκονται τοποθετημένα στο χώρο της πλατείας, προσελκύει τους περαστικούς τις δροσερές μέρες του καλοκαιριού, να κάνουν ένα διάλειμμα από την καθημερινότητα τους. Το **κυκλικό σιντριβάνι** που ξεχωρίζει στην πλατεία χρησιμεύει και ως σημείο στάσης για τους κουρασμένους, ενώ η ρόδα της παιδικής χαράς στο νότιο άκρο της γεμίζει την περιοχή με παιδικές φωνές. Ακόμα στη διασταύρωση των Büchsenstraße και Kronprinzstraße, βρίσκονται συχνά εγκατεστημένα **εφήμερα περίπτερα** διαφόρων επιχειρήσεων, εταιριών κινητής τηλεφωνίας μέχρι και ανθοπωλείων, με σκοπό τη διαφήμισή τους.

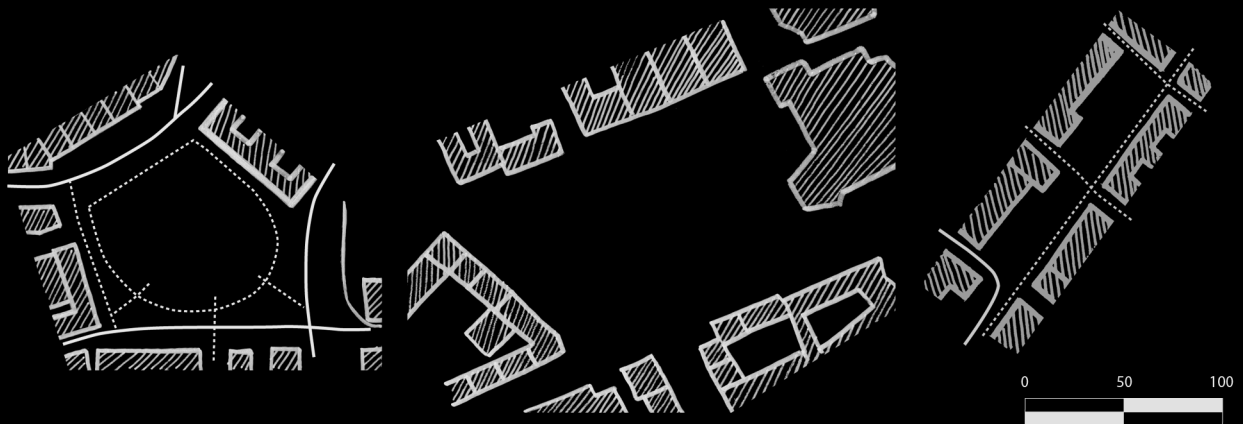
### Διαγραμματική παρουσίαση των πλατειών

**Τα μονοπάτια** (*paths*) αποτελούν τα κανάλια κατά μήκος των οποίων ο παρατηρητής συνήθως, περιστασιακά ή δυνητικά, κινείται. Τα *μονοπάτια*, στην κλίμακα της πόλης, ορίζονται οι δρόμοι και κύριοι συγκοινωνιακοί οδικοί άξονες και είναι τα πρωταρχικά στοιχεία με τα οποία συνήθως δομείται η “νοητική” εικόνα.



Το άτομο αντιλαμβάνεται το χώρο καθώς κινείται σε αυτόν, ενώ **τα υπόλοιπα στοιχεία του περιβάλλοντος διαρθρώνονται πάνω στα κανάλια κίνησης**. Επιπλέον, το *μονοπάτι* οφείλει να έχει αρχή και τέλος. Η γραμμή, η κίνηση, και το σημείο έναρξης και τερματισμού, αντιληπτά ως ένα σύνολο συνθέτουν το *μονοπάτι*.

Όσον αφορά στην **κλίμακα της πλατείας**, οι **διαδρομές** και οι **δρόμοι** καθώς και οι **σχεδιασμένες διαδρομές** στο εσωτερικό της πλατείας γίνονται αντιληπτά ως *μονοπάτια*. Δρόμοι κυκλοφορίας οχημάτων ή πεζών επιτρέπουν την **πρόσβαση** στην πλατεία και τη συνδέουν με τα υπόλοιπα στοιχεία του δημόσιου χώρου. Μια **γραμμική διαμόρφωση** που διαφοροποιείται, είτε μέσω της **υλικότητας**, είτε μέσω του **περιγράμματός** της, μία δέντροστοιχία, μία σειρά αναβαθμών ή άλλα σχεδιαστικά στοιχεία, **κατευθύνουν την κίνηση** του ανθρώπου μέσα στο χώρο, συμβάλλουν στον **προσανατολισμό** του και διαμορφώνουν την εικόνα των *μονοπατιών*. Το γεγονός, ότι στην έρευνά μας αποφασίσαμε να λάβουμε υπόψη μας ως μονοπάτια τα παραπάνω σχεδιαστικά στοιχεία, δεν σημαίνει ότι **οι ελεύθερες διαδρομές της πρωτοβουλίας των χρηστών** δεν μπορούν να θεωρηθούν *μονοπάτια*, δίνοντας μια **συνθετότερη εικόνα**.



Οι διαδρομές οι οποίες προκύπτουν, όμως παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία δυσχεραίνοντας στα πλαίσια της έρευνας την εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων.

Σε κάθε πλατεία τα *μονοπάτια* διαφοροποιούνται ανάλογα με τη θέση της στον αστικό ιστό και τη διαμόρφωσή της. Για παράδειγμα, στην **κεντρική πλατεία Schloßplatz** ο πεζόδρομος της Königstraße έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού έχει μεγάλη ροή κινήσεων και η πρόσβαση στην πλατεία γίνεται κυρίως μέσω αυτού. Στο διάγραμμα γίνεται εμφανές, ότι ο σχεδιασμός της έχει προκύψει από τα πρότυπα ομοσπονδιακού κήπου • τα *μονοπάτια* που διοχετεύουν τις κινήσεις σχηματίζουν μια ανάλογη εικόνα. Η ξεκάθαρη μορφή τους, χάρη στις αυστηρές γεωμετρικές χαράξεις, που επιτυγχάνεται μέσω της διαφοροποίησης της υλικότητας, τα κάνει εύκολα αντιληπτά. Η **Kleiner Schloßplatz** μία πλατεία σύγχρονου σχεδιασμού, ένα επίπεδο πιο ψηλά προσεγγίζεται περιμετρικά μέσω *μονοπατιών* που προκύπτουν από σχεδιαστικά στοιχεία, όπως ράμπες, σκαλιά και αναβαθμοί. Παρατηρούμε, ότι στο εσωτερικό της δεν υπάρχουν αυστηρά σχεδιασμένα *μονοπάτια*, μία σύγχρονη αντίληψη σχεδιασμού των αστικών πλατειών.

Η **πλατεία του δημαρχείου**, περιβάλλεται από *μονοπάτια* που αποτελούν μέρη του αστικού ιστού του ιστορικού κέντρου, διατηρώντας το εσωτερικό της ελεύθερο στην κίνηση, στοιχείο που προκύπτει από την ύπαρξη της πλατείας από τον Μεσαίωνα. Η επόμενη πλατεία προς εξέταση, η **Marienplatz** επίσης σχεδιασμένη την τελευταία δεκαετία, διατηρεί τον κεντρικό χώρο της ελεύθερο με *μοναδικό σχεδιασμένο μονοπάτι*, αυτό στα όρια της πλατείας, το οποίο προσδιορίζεται και από μια ισχυρή δένδροστοιχία. Η “*νοητική*” εικόνα της **Berliner Platz** δεν είναι η εικόνα μιας ενιαίας πλατείας, αφού ένα ισχυρό *μονοπάτι* του κυκλοφοριακού δικτύου διέρχεται από το κέντρο της. Εκατέρωθεν υπάρχει ένα αστικό πάρκο και μία πλατεία με πλήθος σχεδιασμένων μονοπατιών. Η περίπτωση της **Kronprinzstraße** είναι ιδιαίτερη, αφού πρόκειται για την περίπτωση *πλατείας-μονοπατιού*.



“όρια”

▣▣▣▣▣ όριο αυξημένης έντασης

▤▤▤▤▤ όριο μικρότερης έντασης

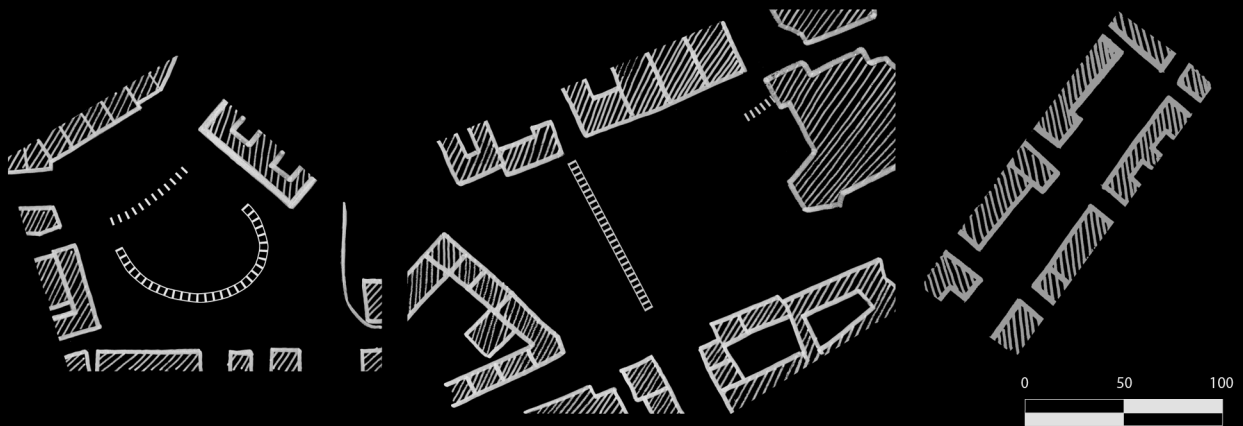
Τα **όρια** (*edges*) αφορούν τα γραμμικά στοιχεία τα οποία δεν χρησιμοποιούνται ή γίνονται αντιληπτά ως μονοπάτια, αλλά αποτελούν όρια μεταξύ “φάσεων”, γραμμικές διακοπές στην συνέχεια του χώρου. Είναι είτε **νοητά**, είτε **υπαρκτά**, δηλαδή μπορούν να γίνουν οπτικώς αντιληπτά, δεν είναι όμως απαραίτητως απροσπέλαστα, όπως για παράδειγμα ένα εμπόδιο, αλλά ορισμένες φορές μπορεί να συμβάλλουν στην ενίσχυση της **ενότητας του χώρου**.

Σε μια πλατεία τα **στοιχεία που την περιβάλλουν**, κτήρια ή δρόμοι, θεωρούνται **όρια**, αφού αποτελούν τα στοιχεία που διακόπτουν τη συνέχεια του δομημένου αστικού ιστού και την ορίζουν, ωστόσο στην αποτύπωσή μας παρουσιάζονται μέσω των κατόψεών τους και όχι με το αντίστοιχο σύμβολο. Όρια, αποτελούν **υψομετρικές διαφοροποιήσεις**, σκαλιά, **στοιχεία φύτευσης** ή άλλα χωρικά στοιχεία που τοποθετούνται αυστηρά και διακόπτουν τη συνέχεια της κίνησης του χρήστη και συνήθως υποδηλώνουν μια **μετάβαση**.



Στις περισσότερες πλατείες προς μελέτη, υπάρχουν **αλλαγές επιπέδων** οι οποίες επιτυγχάνονται μέσω μικρού αριθμού σκαλοπατιών ή και μιας κλίμακας, τα οποία ορίζονται ως όρια. Τα στοιχεία αυτά, κατά κανόνα είναι ευκόλως προσβάσιμα και συμβάλλουν στην επικοινωνία των διαφορετικών επιπέδων. Τα σκαλιά στις πλατείες αυτές (**Schloßplatz, Kleiner Schloßplatz, Marienplatz και Berliner Platz**), που πηγάζουν από την ιδιαίτερη τοπογραφία της Στουτγάρδης<sup>14</sup>, αποτελούν *όρια*, αλλά όντας προσπελάσιμα, όχι εμπόδια. Εκτός από τα σκαλιά, στην **Schloßplatz** παρατηρούμε μια άλλη μορφή *ορίου*, αυτού που σχηματίζεται από στατικά στοιχεία αστικού εξοπλισμού και το οποίο έχει περισσότερο διαχωριστικό ρόλο ανάμεσα στον κεντρικό ελεύθερο χώρο και στην αυλή του Νέου Παλατιού. Δεν υπάρχει συγκεκριμένος περιορισμός στην πρόσβαση, όμως το *όριο* αυτό λειτουργεί αποτρεπτικά στην κίνηση του χρήστη.

Αντίθετα, στην **Marienplatz**, η περιμετρική δενδροστοιχία αν και αντιλαμβάνεται ως ισχυρό *όριο*, στο επίπεδο του χρήστη είναι διαπερατή και ενισχύει την ενότητα του χώρου. Οι γραμμές του σιδηροδρόμου στο κέντρο της **Berliner Platz** είναι ένα *όριο*, το οποίο διακόπτει τη συνέχεια του χώρου.



14. Βλ. ένθετο Stäffele

“περιοχές”



κύρια περιοχή



δευτερεύουσα περιοχή

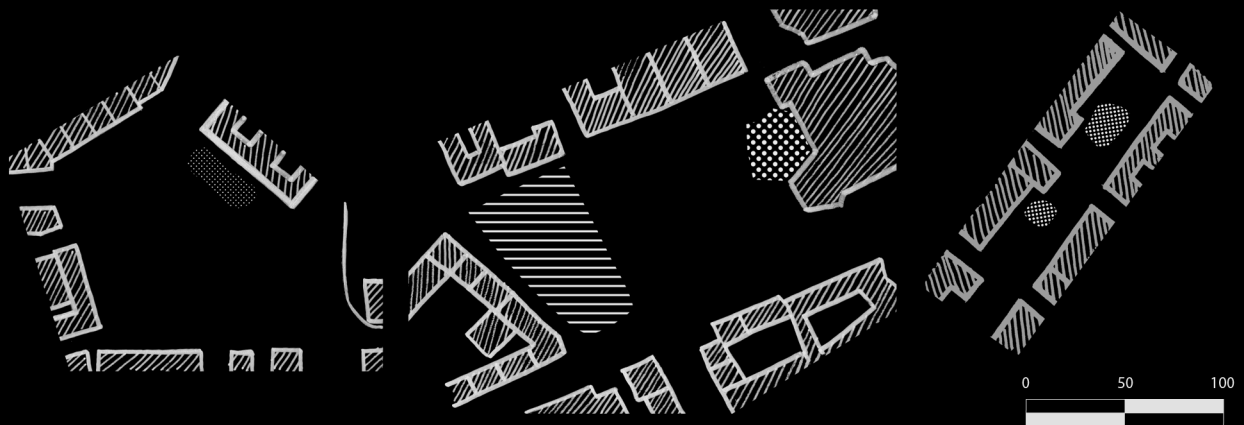
**Οι περιοχές (districts) αποτελούν τομείς, μεσαίας ή μεγάλης κλίμακας στο επίπεδο της πόλης, τους οποίους ο παρατηρητής αντιλαμβάνεται “εκ των έσω”, και αναγνωρίζονται κυρίως λόγω του κοινού, προσδιορισμένου χαρακτήρα τους. Οι περιοχές αποκτούν εντονότερο ρόλο στον σχηματισμό της “νοητικής” εικόνας, από την προσδιορισιμότητα των ορίων τους, αποκτώντας έτσι και χωρική ενότητα.**

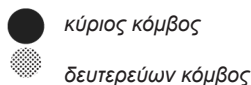
**Σε μια πλατεία συχνά υπάρχουν ενότητες με κοινά χαρακτηριστικά, οι οποίες άλλοτε ορίζονται χωρικά στο επίπεδο σχεδιασμού και άλλοτε διαφοροποιούνται μέσω των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο σύνολο της πλατείας. Εξαιτίας του μεταβαλλόμενου χαρακτήρα των δραστηριοτήτων, οι περιοχές δεν μπορούν να προσδιοριστούν εύκολα χωρικά, γι’ αυτό στα διαγράμματα παρουσιάζονται μόνο οι περιοχές που ορίζονται από σχεδιαστικά χαρακτηριστικά, όπως η διαφοροποίηση της υλικότητας και η ύπαρξη φυσικού στοιχείου.**



Ο χώρος πρασίνου στη **Schloßplatz**, αποτελεί μία ενότητα αναψυχής και περιπάτου, ενώ ένας επιμήκης ελεύθερος χώρος στο κέντρο αφιερώνεται στην φιλοξενία περιοδικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων. Στην **πλατεία του δημαρχείου** και στη **Marienplatz**, ξεχωριστή *περιοχή* είναι ο χώρος τοποθέτησης των τραπεζοκαθισμάτων, που ορίζεται από διαφορετική πλακόστρωση.

Επιπλέον στη **Marktplatz**, το υποβαθμισμένο επίπεδο στη νότια πλευρά δημιουργεί έναν μικρό αμφιθεατρικό χώρο, δοχείο διαφορετικών δραστηριοτήτων. Ο ελεύθερος χώρος μπροστά από το πολιτιστικό κέντρο Liederhalle στην **Berliner Platz** είναι πεδίο διερχόμενων κινήσεων και συγκέντρωσης, ενώ η *περιοχή* που διαχωρίζεται από τις γραμμές του σιδηροδρόμου έχει αρκετά διαφορετικό χαρακτήρα, αφού είναι κυρίως χώρος αστικού πρασίνου. Στην **Kronprinzstraße** διακρίνουμε δύο *περιοχές*, αυτήν που χαρακτηρίζεται από το σιντριβάνι και τα καθίσματα του καφέ και μία περιοχή στην οποία εγκαθίστανται εφήμερα διαφημιστικά περίπτερα.



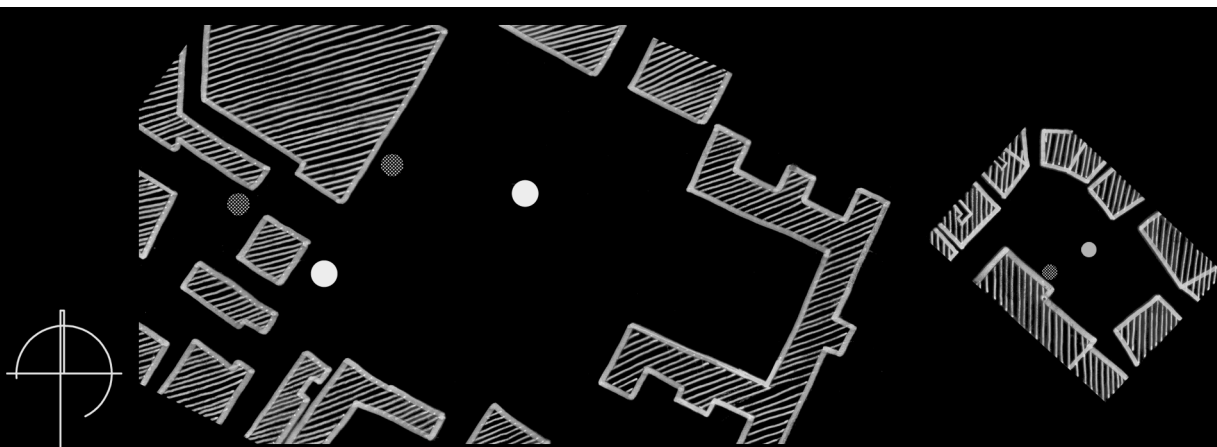


“κόμβοι”

**Οι κόμβοι (nodes) ορίζονται ως σημεία αναφοράς, στρατηγικές θέσεις στις οποίες ο παρατηρητής μπορεί να εισέλθει.** Μπορεί να είναι διασταυρώσεις δρόμων, σημεία μεταβίβασης, διαβάσεις ή και σύγκλιση μονοπατιών, μέχρι και χώροι συγκέντρωσης, όπως η γωνία ενός δρόμου, ή μια πλατεία. Οι κόμβοι έχουν κυρίως **εννοιολογικό χαρακτήρα.**

**Στο επίπεδο της πλατείας κόμβοι** νοούνται τα σημεία εκείνα που συνδυάζουν συγκεντρώσεις πολλών ατόμων και αποτελούν σημείο διασταύρωσης κινήσεων. Έτσι, **οι σταθμοί των συγκοινωνιακών μέσων, χώροι στάσης της πλατείας και κεντρικά σημεία** από όπου διέρχεται πλήθος ατόμων σημειώνονται ως **κόμβοι** στη “νοητική” εικόνα. Ωστόσο, στο σύνολο της πλατείας ένα σημείο μόνο αποτελεί κύριο **κόμβο**, αυτό που συγκεντρώνει τη μέγιστη διασταύρωση κινήσεων. Το κυκλικό **σύμβολο του κόμβου** υποδηλώνει τον πυρήνα αυτής της διασταύρωσης, ενώ στην πραγματικότητα **οι κινήσεις διαχέονται γύρω από αυτόν.**

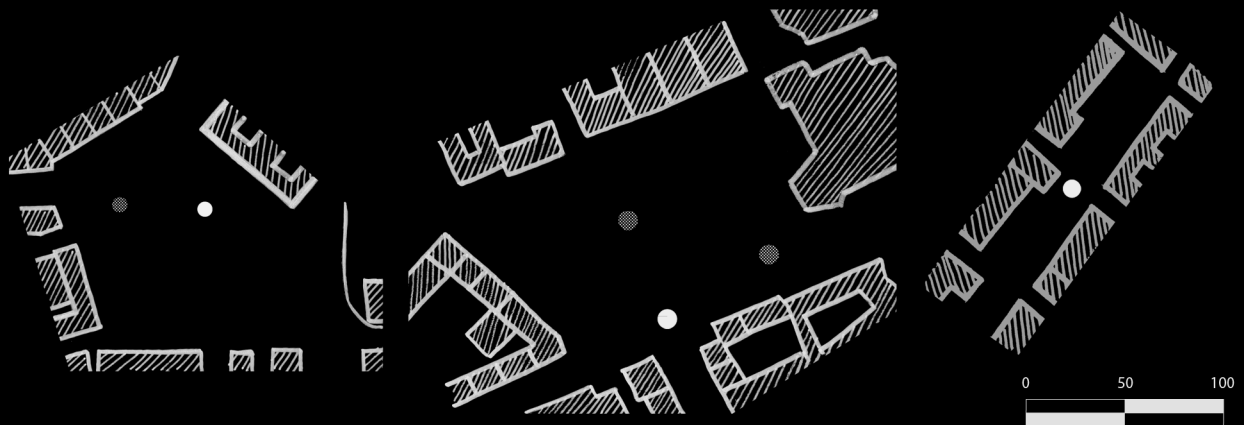
Στο πρώτο διάγραμμα αντιμετωπίζουμε δύο πλατείες, τη **Schloßplatz** και την **Kleiner Schloßplatz**, γι’ αυτό το λόγο εμφανίζονται δύο σημεία ως σημαντικοί **κόμβοι.**





Στον χώρο δίπλα από το Μουσείο Τεχνών, όπου βρίσκονται οι κερκίδες συναντιούνται οι ροές και των δύο πλατειών. Στην περίπτωση της Schloßplatz, ο *κόμβος* τοποθετείται στο σημείο σύγκλισης των σχεδιασμένων μονοπατιών. Μικρότερης σημασίας *κόμβοι* δημιουργούνται στο σταθμό του σιδηροδρόμου και στο χώρο στάσης και μετάβασης από την Kleiner Schloßplatz στην Schloßplatz.

Στη **Marktplatz** ο κύριος *κόμβος* βρίσκεται περίπου στο κέντρο του ελεύθερου χώρου, αφού μπορούμε να θεωρήσουμε ότι είναι το σημείο τομής όλων των διερχόμενων κινήσεων. Τα σκαλιά του δημαρχείου καλούν τους περαστικούς να ξεκουραστούν και να ορίσουν σημείο συνάντησης με την παρέα τους. Αντίστοιχο ρόλο έχουν και τα σκαλοπάτια στη **Marienplatz**, στο όριο με την Tübinger straße, ενώ ο σταθμός του οδοντωτού σιδηροδρόμου στο μέσο της πλατείας αποκτά το ρόλο του κύριου *κόμβου*. Η **Kronprinzstraße** στο σύνολό της αποτελεί η ίδια έναν *κόμβο* και αν θέλαμε να ορίσουμε το κύριο σημείο διασταύρωσης των κινήσεων τότε αυτό είναι το σημείο διασταύρωσης του δρόμου με τη Büchsenstraße.

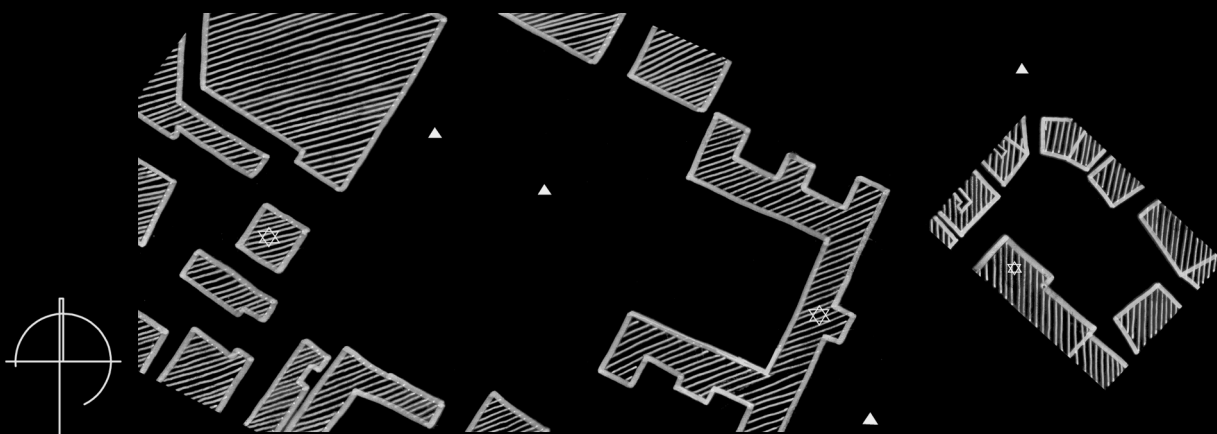


“τοπόσημα”

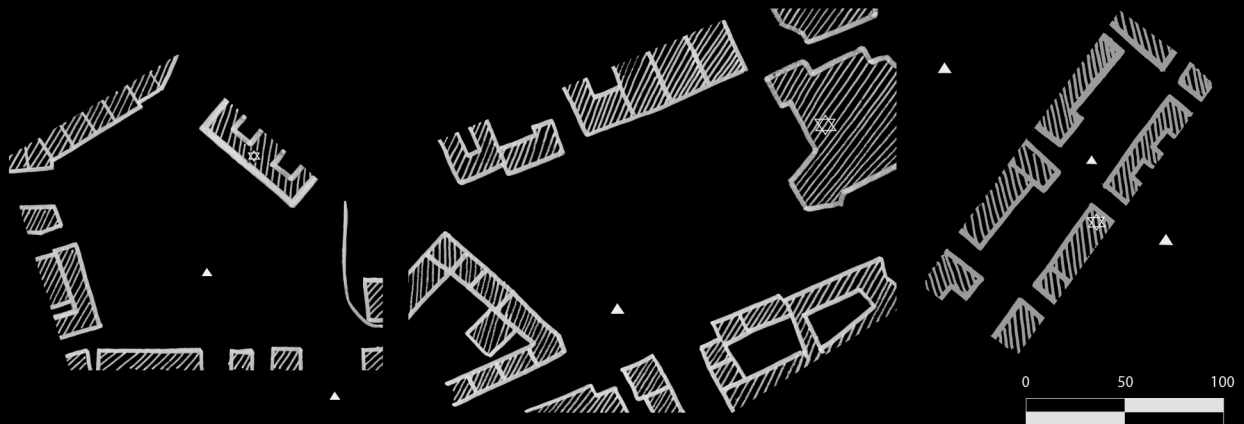
- ☆ κτήριο τοπόσημο
- ▲ εσωτερικό τοπόσημο
- ▲ εξωτερικό τοπόσημο

Τα **τοπόσημα** (*landmarks*) είναι σημεία αναφοράς, των οποίων η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο παρατηρητής δεν εισέρχεται, δηλαδή στην πόλη μπορεί να είναι κτήρια, πινακίδες ή και λόφοι, βουνά. Η θέση του τοπόσημου στον αστικό ιστό είναι σημαντική, ενώ η **καθαρότητα της μορφής** του και η **διαφοροποίηση από το περιβάλλον** του, η αντίθεσή του με αυτό, βοηθούν στο να γίνει αντιληπτό, καθώς και καθορίζουν τη σημαντικότητά του.

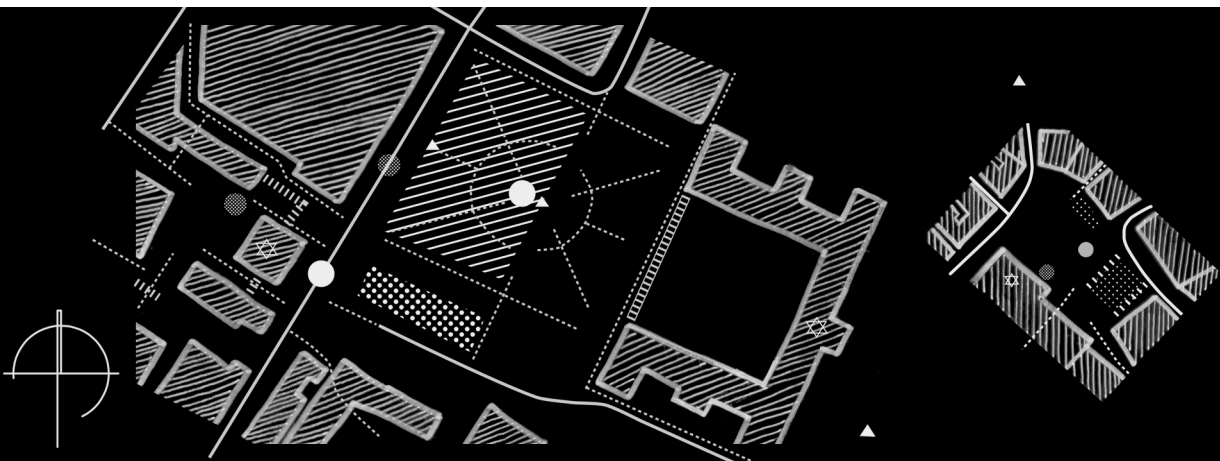
Όπως ήδη έχουμε αναφέρει υπάρχει μια άρρηκτη σχέση κτηρίου και πλατείας • συχνά το **κτήριο** αποτελεί **σημείο αναφοράς** για την πλατεία και ορισμένες φορές χαρακτηρίζει τις δραστηριότητές της. Έτσι αν και δεν αποτελεί στοιχείο σχεδιασμού της πλατείας, θεωρούμε σημαντικό να ορίσουμε ως *τοπόσημο* αυτό το κτήριο αναφοράς. Στη συνέχεια, κάποιο **στοιχείο σχεδιασμού**, συνήθως σε εξέχουσα θέση, αποτελεί *τοπόσημο* για τη ζωή στην πλατεία. Τέλος, θεωρούμε σημαντικό να ορίσουμε ως *τοπόσημο* το **εξωτερικό στοιχείο** εκείνο, το οποίο μέσω της **θέασης** συμβάλλει στον προσδιορισμό της θέσης μας μέσα στην πόλη.



Το Μουσείο Τέχνης και το Νέο Παλάτι, λόγω της θέσης τους, των λειτουργιών τους και της ιστορίας τους έχουν το ρόλο του *κτηρίου-τοποσήμου* για τις πλατείες **Schloßplatz** και **Kleiner Schloßplatz**. Ο κίονας στο κέντρο της Schloßplatz, χάρη της θέσης του και του εμβληματικού του χαρακτήρα σηματοδοτεί την πλατεία. Επιπλέον, το μουσικό περίπτερο είναι επίσης *τοπόσημο* της πλατείας, αφού η χαρακτηριστική του μορφή το κάνει βασικό σημείο αναφοράς και συνάντησης. Από όλα τα σημεία της πλατείας, η θέα προς τον πύργο τηλεόρασης (*Fernsehturm*) στη νότια οροσειρά της πόλης, είναι ανεμπόδιστη και τον καθιστά *εξωτερικό τοπόσημο* για αυτήν. Η **Marktplatz**, προσδιορίζεται από το δημαρχείο της πόλης, για αυτό άλλωστε έχουμε αναφερθεί πολλές φορές σ' αυτή και ως πλατεία δημαρχείου. Ο χώρος μπροστά από το δημαρχείο είναι κατά κύριο λόγο ελεύθερος, επομένως στην “*νοητική*” της εικόνα **δεν** αποτυπώνεται κάποιο *εσωτερικό τοπόσημο*. Ωστόσο, χαρακτηριστικό σημείο αναφοράς και θέασης είναι η κορυφή του καμπαναριού της εκκλησίας *Stiftskirche*, λίγα μέτρα βορειότερα.

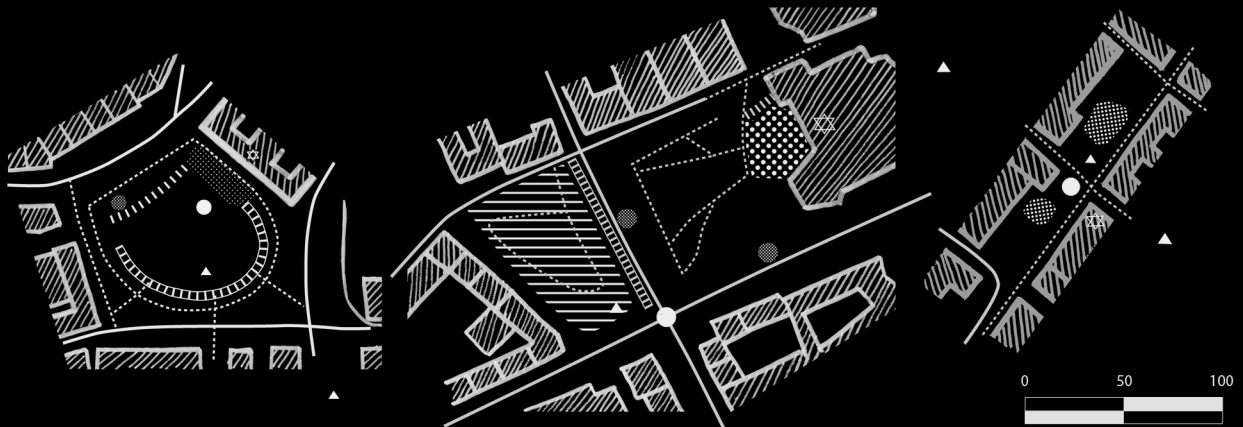


Στη **Marienplatz** το παλιό κτήριο Kaiserbau που βρίσκεται σε επαφή με την πλατεία, στεγάζει μικρά καφέ και εστιατόρια, φιλοξενεί μνήμες των κατοίκων της περιοχής και συνδέεται άμεσα με την ιστορία της πλατείας. Σήμερα, το περίπτερο του Eis Cafe στο κέντρο της πλατείας έχει εδραιωθεί ως σημείο αναφοράς για τη γειτονιά. Ο λόφος Karlshöhe υψώνεται στο βορειοδυτικό τμήμα της πλατείας και η κορυφή του αποτελεί *εξωτερικό τοπόσημο* για αυτήν. Το πολιτιστικό κτήριο Liederhalle κατέχει πολύ σημαντικό ρόλο στη **Berliner Platz** και είναι αδιαμφισβήτητο *τοπόσημο* όχι μόνο για την πλατεία, αλλά και για την πόλη. Έπειτα, ένα σιντριβάνι στο όριο της πλατείας με τη Schloßstrasse, μνημείο των δράσεων του Εξωραϊστικού Συλλόγου, αποτελεί χώρο συνάντησης για την πλατεία. Ακόμα, το βλέμμα του επισκέπτη κατευθύνεται στους δύο δεκαόροφους πύργους του πανεπιστημίου. Η **Kronprinzstraße** βρίσκεται σε επαφή με ένα κτήριο χαρακτηριστικό της ανοικοδόμησης της πόλης, το Mittnachtbau, ενώ το σιντριβάνι σε κεντρικό σημείο του χώρου είναι το *σχεδιαστικό στοιχείο-τοπόσημο* της πλατείας. Τέλος, ο πύργος του δημαρχείου προβάλλει πίσω από τα κτήρια τα οποία περιβάλλουν την πλατεία ως *εξωτερικό τοπόσημο*.



Στην προηγούμενη ενότητα έγινε προσπάθεια αποτύπωσης του καθενός από τα πέντε στοιχεία της “νοητικής” εικόνας ξεχωριστά. Στην πραγματικότητα όμως **η εικόνα, η οποία κατασκευάζεται από τον άνθρωπο, αποτελεί σύνθεση όλων των στοιχείων και βασίζεται στην αλληλεπίδραση τους.** Αυτή η διαγραμματική εικόνα παρουσιάζει μία **απλουστευμένη μορφή του χώρου**, περισσότερο ξεκάθαρη και αναγνώσιμη. Επιπλέον, **σχηματίζεται η εικόνα μέσα από τα μάτια του χρήστη-περιπατητή.** Αφού ο σχεδιασμός του χώρου από τους αρχιτέκτονες γίνεται για τον άνθρωπο, η αξία αυτής της εικόνας είναι μεγάλη, καθώς είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε πώς ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται και βιώνει τον χώρο, και συγκεκριμένα την πλατεία.

*Η σύνθεση της “νοητικής” εικόνας*

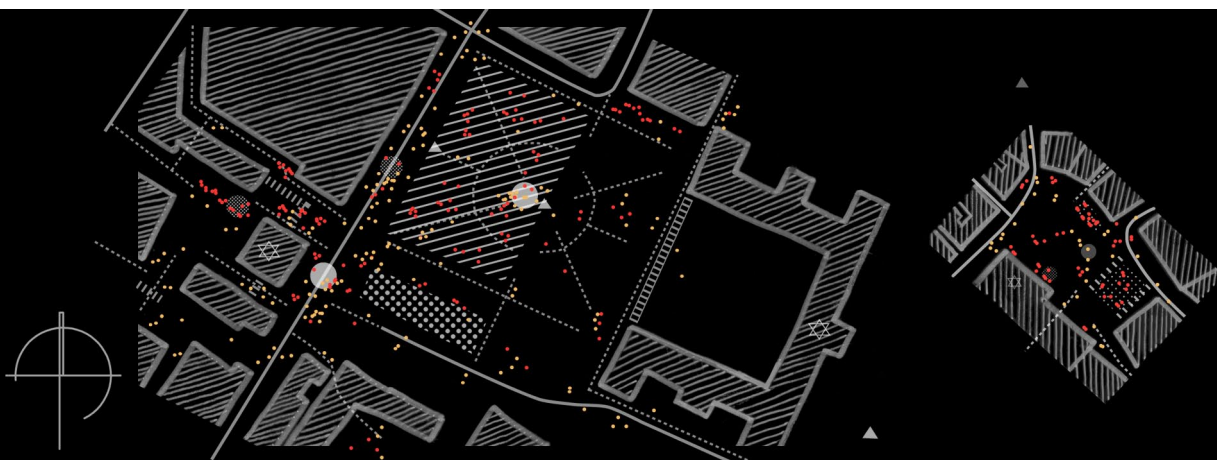


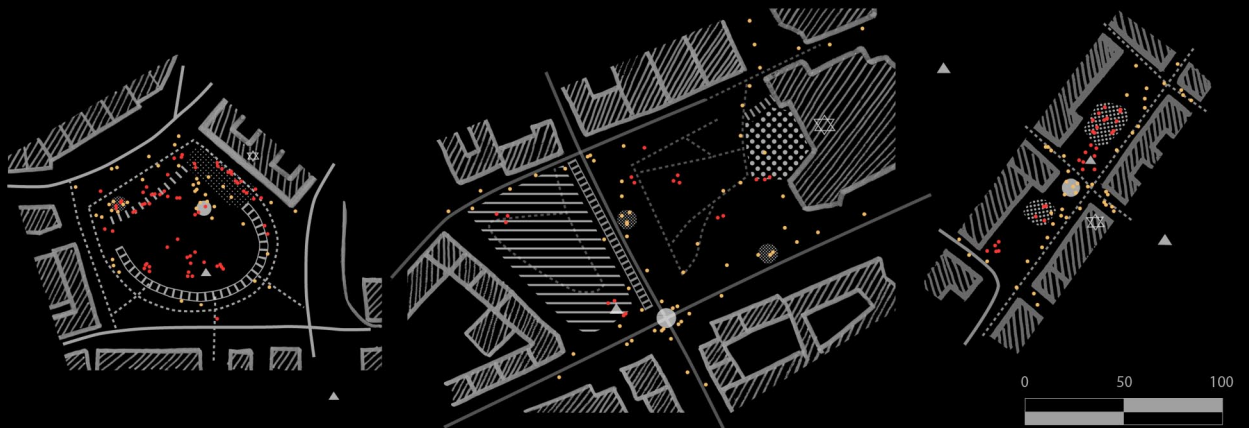


βαθμός “οικειοποίησης”

- παραμονή μεγάλης διάρκειας
- παραμονή μικρής διάρκειας

Σε όλες τις περιπτώσεις πλατειών, οι οποίες μελετήθηκαν, είναι προφανές ότι υπάρχουν στοιχεία τα οποία ανταποκρίνονται στα “νοητικά” στοιχεία της θεωρίας του Kevin Lynch. Ωστόσο, η **βιωματική εμπειρία** που αποκτήσαμε κατά τη διαμονή μας στην πόλη, μας έδειξε ότι όλες οι πλατείες δεν κατέχουν τον ίδιο **ρόλο στη ζωή και τη συνείδηση** των κατοίκων, και συνεπώς δεν βιώνονται με τον ίδιο τρόπο. *Αυτό συμβαίνει διότι η θέση, ο τρόπος διάταξης και ο βαθμός συνοχής αυτών των στοιχείων έχουν σημαντικό ρόλο στην οικειοποίηση του χώρου.* Επιπλέον, ο **βαθμός οικειοποίησης** επηρεάζεται από **απρόβλεπτους παράγοντες**, όπως συγκεκριμένα γεγονότα και χρήσεις που καλούν ή αποτρέπουν το χρήστη. Από την εμπειρία μας παρατηρήσαμε ότι οι πλατείες Schloßplatz-Kleiner Schloßplatz, Marktplatz και Marienplatz χαρακτηρίζονται από **μεγάλο βαθμό οικειοποίησης** • άτομα βρίσκονται στο χώρο καθ’ όλη την διάρκεια της ημέρας, για μεγάλα χρονικά διαστήματα και τον πλουτίζουν με τις δραστηριότητές τους. Ενώ, οι Berliner Platz και Kronprinzstraße παρουσιάζουν **μικρότερο βαθμό οικειοποίησης**, καθώς η κινητικότητα, η οποία παρατηρείται, βασίζεται κυρίως σε περαστικούς και διερχόμενους ανθρώπους.







*προϋποθέσεις για βιώσιμες πλατείες*

Η ανάλυση των πλατειών που προηγήθηκε βασίστηκε σε ένα εργαλείο διαγραμματικής παρουσίασης των χωρικών στοιχείων που τις απαρτίζουν. Σύμβολα τα οποία στην πόλη, αλλά και στο σχεδιασμό δεν έχουν πραγματική υπόσταση. Για αυτό το λόγο, οφείλουμε αυτά **τα σύμβολα να τα ανάγουμε σε έννοιες που ανταποκρίνονται σε χωρικές ποιότητες**. Εξάλλου, αυτές **οι ποιότητες γίνονται αντιληπτές από τον χρήστη**, και αυτές πρέπει ο σχεδιαστής να λαμβάνει υπόψη του όταν καλείται να διαμορφώσει το δημόσιο χώρο.

Έπειτα από **μελέτη των απεικονίσεων** των πλατειών και μέσω της **βιωματικής μας εμπειρίας**, ξεχωρίζουμε τις εξής **χωρικές ποιότητες**, εκείνες που είναι σημαντικές για την ύπαρξη *“βιώσιμων”* πλατειών και την *“οικειοποίησή”* τους από τον άνθρωπο.

Οι πλατείες αποτελούν ελεύθερους χώρους μέσα στον πυκνοδομημένο αστικό ιστό. Η θέση τους, η οποία έχει προκύψει μέσω χωρικών μεταβολών στην ιστορία της εκάστοτε πόλης, είναι από τα πρωταρχικά στοιχεία που την προσδιορίζει και την καθιστά αναγνωρίσιμη στην συνείδηση του ανθρώπου. Επιπλέον, συμβάλλει στην **αναγνωσιμότητα της πόλης**, καθώς και στον **προσανατολισμό του ατόμου** μέσα στον αστικό ιστό. Για την ίδια την πλατεία η θέση της στο χώρο είναι καθοριστικής σημασίας για την ζωή την οποία θα φιλοξενήσει. Δεν αρκεί μόνο η εξέχουσα θέση της στον ιστό της πόλης, αλλά και οι τρόποι πρόσβασης που παρέχονται ενισχύουν την επισκεψιμότητά της από τους κατοίκους. Εκτός της έννοιας της **πρόσβασης**, η έννοια της **μετάβασης** είναι εξίσου σημαντική. Η πλατεία ως μέλος ενός ευρύτερου **δικτύου δημόσιων χώρων**, το οποίο υποστηρίζεται είτε μέσω δικτύου πεζών, είτε μέσω του συγκοινωνιακού δικτύου, μπορεί να αποτελέσει σταθμό, αρχή και τέλος μίας αστικής διαδρομής.

*Θέση στον αστικό ιστό*

*Διαμπερότητα*

Η αίσθηση ότι η πλατεία ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο δημόσιων χώρων καθιστά σημαντική τη **δυνατότητα διέλευσης** από αυτήν. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω των “*ανοιγμάτων*” του χώρου στο υπόλοιπο αστικό δίκτυο • είναι απαραίτητο να υπάρχουν τουλάχιστον δύο. Ακόμα και αν τα γραμμικά στοιχεία έλευσης και εξόδου από την πλατεία είναι περισσότερα, η διέλευση από αυτήν θα πρέπει να είναι ξεκάθαρη στο επίπεδο της διαδρομής. Χωρίς αυτό να σημαίνει όμως, ότι η διαδρομή είναι αυστηρώς καθορισμένη, δίχως να επιτρέπει παρεκκλίσεις, αλλά υπάρχει η δυνατότητα για **ελευθερία κινήσεων** μέσα στο χώρο, οι οποίες διαμορφώνονται από την ανθρώπινη πρωτοβουλία • σε αυτό συμβάλλει η “*διατήρηση του μέσου χώρου ελεύθερου*”. Ωστόσο, η ελευθερία κινήσεων δεν αφορά μόνο το **σώμα**, αφορά και το **βλέμμα**, αφού μία περιήγηση στο χώρο μπορεί να δημιουργηθεί και μέσω του οπτικού πεδίου. Η έννοια λοιπόν της **διαμπερότητας** επισημαίνει την ανάγκη για ανεμπόδιστη κίνηση του σώματος, αλλά και του βλέμματος προς ποικίλες κατευθύνσεις, αποφεύγοντας τα αδιέξοδα.

*Στοιχείο αναφοράς*

Η πλατεία συχνά έχει ταυτιστεί λόγω της θέσης, της λειτουργίας ή της μορφής της με την έννοια του “*κέντρου*” σε μία πόλη. Στο σύνολο της πόλης υπάρχουν περισσότερες πλατείες, άρα και περισσότερα “*κέντρα*”. Είναι καλό λοιπόν, κάθε “*κέντρο*” να διαφοροποιείται και να έχει το δικό του χαρακτήρα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω κάποιου **στοιχείου ιδιαίτερης σημασίας, κτήριο, μνημείο ή άλλο**, το οποίο συμβάλλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας της πλατείας και την καθιστά **χώρο αναφοράς**. Στις συνειδήσεις και στις μνήμες των ανθρώπων αποφεύγεται η σύγχυση και ο παραλληλισμός του “*κέντρου*” με άλλα και η πλατεία αποκτά ιδιαίτερο ρόλο.



Εξ ορισμού η πλατεία δημιουργήθηκε για να υπάρξει το πεδίο εκείνο, όπου μπορούν οι κάτοικοι της πόλης να **συγκεντρωθούν** πέρα από τον περιορισμένο χώρο των κτηρίων. Η πλατεία ως κατεξοχήν **χώρος έκφρασης της κοινωνικότητας** του ατόμου και **χώρος κοινωνικών ζυμώσεων** πρέπει να παρέχει τις συνθήκες εκείνες που να επιτρέπουν και να προάγουν την **ανθρώπινη συναναστροφή**. Η αντίληψη ότι ο δημόσιος χώρος είναι ανοιχτός σε κάθε ομάδα ανθρώπων δείχνει την πολυπλοκότητα των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε αυτόν. Επομένως η διαμόρφωση του χώρου πρέπει να μελετάται σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, και θεωρούμε πως οφείλει να αναδεικνύει αυτή την ποικιλία και να ενισχύει την **συνύπαρξη των διαφορετικών ομάδων-χρηστών**.

*Συνθήκες συναναστροφής*

Η έννοια της **ρευστότητας** του δημόσιου χώρου και των δραστηριοτήτων, οι οποίες αναπτύσσονται, καθιστά δύσκολο να δώσουμε στις πλατείες ένα συγκεκριμένο στατικό χαρακτήρα. Αντίθετα, μία πλατεία η οποία μπορεί να φιλοξενήσει **παροδικές κατασκευές, δραστηριότητες και εκδηλώσεις**, μπορεί και να παρακολουθεί τις εξελισσόμενες και μεταβαλλόμενες ανάγκες των χρηστών της. Αυτή η ρευστότητα εκφράζεται μέσω της συνύπαρξης του ελεύθερου, **ευέλικτου χώρου** και των στατικών στοιχείων της πλατείας. Ο συνδυασμός λοιπόν των μόνιμων, σταθερών στοιχείων και των εξελισσόμενων, **ροϊκών στοιχείων** παράγει διαφορετικές ποιότητες μέσα στο χρόνο, οπτικές, ακουστικές, αισθητικές.

*Συνθήκες μεταβαλλόμενου χαρακτήρα*

Η ανάγκη για έναν χώρο ο οποίος παρουσιάζει ευελιξία προκειμένου να δεχτεί τις μεταβαλλόμενες δραστηριότητες των ανθρώπων, δεν σημαίνει μόνο την παροχή του ελεύθερου πεδίου που αναφέραμε προηγουμένως, αλλά επιπλέον και την **αλληλεπίδραση του χρήστη** με τα σχεδιαστικά στοιχεία της πλατείας, είτε στατικά είτε ροϊκά. Τα **στοιχεία του αστικού εξοπλισμού**, καθώς και η **υλικότητα** σε μία πλατεία μπορούν να

*Συνθήκες διαδραστικότητας και αλληλεπίδρασης με τον χρήστη*

προκαλέσουν το ενδιαφέρον του χρήστη να δράσει σε συνεργασία με αυτά, δημιουργώντας ένα περισσότερο φιλόξενο περιβάλλον. Σε αυτό έχουν συμβάλει οι νέες τεχνολογίες στα στοιχεία του αστικού εξοπλισμού, που επιτρέπουν στην κατασκευή τους να έχουν ιδιότητες ευελιξίας, αλλά και η ύπαρξη και χρήση υλικών τα οποία είναι γνώριμα στο χρήστη, μέσω των φυσικών τους ιδιοτήτων. Τα στοιχεία αυτά αποκτούν **διάφορες μορφές μέσω της παρέμβασης του χρήστη**, ανάλογα με τη διάθεση ή την επιθυμία του, και προσφέρουν αφορμές για δράση.

#### *Βιοκλιματικές συνθήκες*

Μία βασική ανάγκη την οποία καλύπτει ο χώρος της πλατείας μέσα στον αστικό ιστό είναι η **επαφή του ανθρώπου με τα φυσικά στοιχεία** εκείνα που στερείται όταν βρίσκεται σε κλειστό χώρο, όπως ο αέρας, ο ήλιος, το πράσινο και το νερό. Η πλατεία κατά μία έννοια διασπά την συνέχεια του πυκνοδομημένου αστικού ιστού, κυρίως στα κέντρα των πόλεων, δημιουργώντας καλύτερες συνθήκες αερισμού και ηλιασμού. Προσφέρει στον άνθρωπο ένα **χώρο** μακριά από τη σκόνη και το νέφος, **προστατευμένο** από ισχυρούς ανέμους και από τον έντονο θόρυβο του δρόμου, και δημιουργεί **συνθήκες** δροσιάς το καλοκαίρι, μέσω των στοιχείων πρασίνου και της σκιάς τους. Επιπλέον, δεν μπορεί από μία πλατεία να εκλείψει ένα συστατικό στοιχείο του φυσικού τοπίου, το νερό. Αυτό κάνει εμφανή την παρουσία του, ζωντανεύοντας τα αστικά τοπία, μέσω του διακοσμητικού ρόλου που έχει, όπως στα σιντριβάνια, αλλά και του διαδραστικού ρόλου που αποκτά μέσω της αλληλεπίδρασής του με τον χρήστη.

**επίλογος**

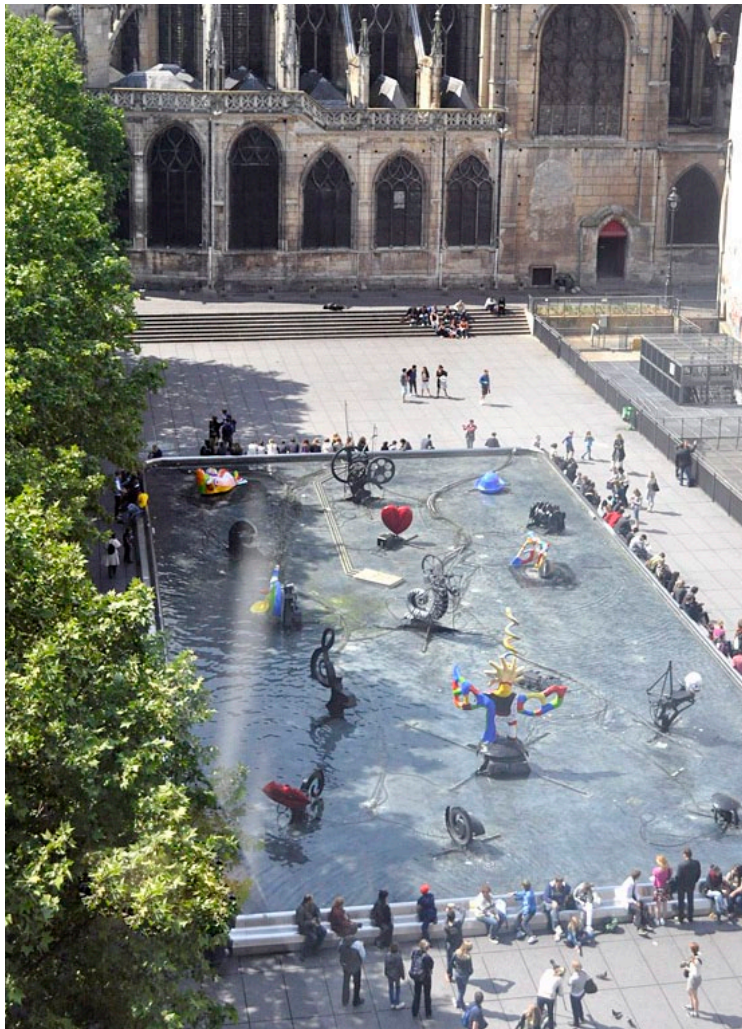


Η μελέτη της “νοητικής” εικόνας σε συνδυασμό με την προσωπική εμπειρία, που αποκτήσαμε από την επαφή μας με τις πλατείες της πόλης της Στουτγάρδης, μας βοήθησε να καταλήξουμε σε χωρικές ποιότητες οι οποίες θεωρούμε ότι αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ύπαρξη και τον σχεδιασμό “βιώσιμων” αστικών πλατειών. Είναι σημαντικό να καταλάβουμε ότι αυτόνομα τα σχεδιαστικά στοιχεία που μελετήσαμε μέσω των διαγραμμάτων δεν δίνουν συγκεκριμένες “οδηγίες” για την επίτευξη αυτών των συνθηκών. Ο τρόπος σύνθεσής τους και η σχέση τους με τον άνθρωπο, και κυρίως με την πρωτοβουλία του χρήστη, είναι που θα καθορίσουν τον βαθμό οικειοποίησης, άρα και επιτυχίας της κάθε πλατείας. **Η πρωτοβουλία του χρήστη έρχεται να συμπληρώσει την εικόνα και ίσως να την ανατρέψει.**













ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗΣ













### **Έντυπες πηγές**

- 1.** Άρεντ Χάνα, «Η ανθρώπινη κτάσταση/Vita Activa», Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1986
- 2.** Βιρίλιο Πωλ, «Πανικόβλητη πόλη, Το αλλού αρχίζει εδώ», Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Νησίδες, 2004
- 3.** Σένετ Ρίτσαρντ, «Η τυραννία της οικειότητας», Αθήνα, Εκδόσεις Νεφέλη, 1999
- 4.** Σταυρίδης Σταύρος, «Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή», Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2002
- 5.** Στεφάνου Ιουλία, Στεφάνου Ιωσήφ, «Περιγραφή της εικόνας της πόλης», Αθήνα, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., 1999
- 6.** Τερζόγλου Ιωάννης, «Κοινόχρηστοι χώροι, Ιστορική εξέλιξη», Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π, 2003
- 7.** Lefebvre Henri, «Το δικαίωμα στην πόλη», απόσπασμα από «Σχεδιασμός, Αστικές πολιτικές και οι πόλεις: Η Ελλάδα και το Παγκόσμιο», Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π, 2006
- 8.** Simmel Georg, «Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα», Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2004
- 9.** Sitte Camillo, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές», σε μετάφραση Κ.Σερράου, Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Μ.Π, 1992
  
- 10.** Krier Rob, “Urban Space”, London, Academy Editions, 1991
- 11.** Lynch Kevin, “The image of the city”, Cambridge MA, The Technologz Press, 1960
- 12.** Beiträge zu Stuttgart, “Stuttgart Wohin?”, Stuttgart, Karl Krämer Verlag, 2004
- 13.** Förchler Andreas, “Stuttgart lebt: Eine Stadt vor dem Wiederaufbau”, Hamburg, Wartberg Verlag, 1999
- 14.** Fischer Rofl, “Stuttgart und das Grüne U”, Stuttgart, Konrad Theiss Verlag, 2008
- 15.** Hagel Jürgen, “Mensch und Natur im Stuttgarter Raum”,

Tübingen, Silberburg Verlag, 2001

**16.** Kähler Gert, “Architektour, Bauen in Stuttgart seit 1900”, Wiesbaden, Vieweg, 1991

**17.** Landeshauptstadt Stuttgart, “Stuttgart: Das Grüne Erlebnis”, Silberburg Verlag, Tübingen, 2002

**18.** Markelin Antero, “Stadtbaugeschichte Stuttgart”, Stuttgart, Krämer Verlag, 1991

**19.** Stadtplanungsamt der Landeshauptstadt Stuttgart, Sterra Bernhard, “Das Stuttgarter Stadtzentrum im Aufbau, Architektur und Stadtplanung von 1945 bis 1960”, Stuttgart, Silberburg Verlag, 1991

**20.** Stadtplanungsamt der Landeshauptstadt Stuttgart, Sterra Bernhard, Brunold Andreas, “Von der Residenz zur modernen Großstadt”, Stuttgart, Silberburg Verlag, 1994

**21.** Timo John, “Der Stuttgarter Stadtgarten, von den Seewiesen zum Universitätscampus”, Archiv der Stadt Stuttgart, Stuttgart-Leipzig, Hohenheim Verlag, 2002

**22.** Baedeker, “Stuttgart”, Allianz Reiseführer, Ostfildern, Karl Baedeker Verlag, 2011

**23.** «Η αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου στην Ευρώπη», αφιέρωμα στα Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 37/2003

**24.** Μπίστη Μαριάννα, «Δημόσιου χώρου χρήστες αναζητούνται», διάλεξη, Αθήνα, 2012/29

**25.** Χρυσάκη Θεοδώρα, «[δομημένος] ροϊκός χώρος», διάλεξη, Αθήνα, 2005/30

### **Διαδικτυακές πηγές**

ηλεκτρονική αρθρογραφία:

**26.** Αντώνης Β. Καπετάνιος, «Σιωπηλές πλατείες, Σκέψεις για την ελληνική πλατεία» (α' μέρος), στην στήλη Αρχιτεκτονικές

Ματιές του <http://www.greekarchitects.gr>, 24 Ιουνίου 2010

**27.** Νάντια Κρίκου, «Η προσπελασιμότητα της πόλης μέσα από τις αστικές πλατείες», στην στήλη Αρχιτεκτονικές Ματιές του <http://www.greekarchitects.gr>, 04 Απριλίου 2008,

**28.** “Wasser und Spiele, neu gestalteter Marienplatz in Stuttgart eingeweiht”, άρθρο στο <http://www.baunetz.de>, 21.07.2001

**29.** “Mehr Platz zum Singen, der Berliner Platz in Stuttgart wird umgestaltet”, άρθρο στο <http://www.baunetz.de>, 14.08.2003

ιστοσελίδες με θεματολογία για τη Στουτγάρδη:

**30.** <http://www.vsv-stuttgart.de/>, ιστοσελίδα του Εξωραϊστικού συλλόγου της Στουτγάρδης

**31.** <http://www.stuttgart.de/stadtarchiv>, ιστοσελίδα της πόλης της Στουτγάρδης

**32.** <http://www.stuttgart-tourist.de/index>, ιστοσελίδα με τουριστικές πληροφορίες για την περιοχή της Στουτγάρδης

**33.** <http://www.stuttgarter-zeitung.de/>, ιστοσελίδα της εφημερίδας Stuttgarter Zeitung

**34.** <http://www.deutsches-architektur-forum.de>, γερμανικό φόρουμ αρχιτεκτονικής

**35.** <http://www.drehscheibe-online.de>, φόρουμ του σιδηρόδρομου της Στουτγάρδης

**36.** <http://www.you-are-here.com/stuttgart/index.html>, φωτογραφικό αρχείο του Martin

**37.** <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite>

οι ιστοσελίδες των αρχιτεκτονικών γραφείων:

**38.** Hascher, Jehle Architekten, <http://www.hascherjehle.de/kunstmuseum-stuttgart/index.html>

**39.** Behnisch Architekten, <http://behnisch.com/>

**40.** Lazlo&Stan Architekten, <http://www.lastan-architekten.de/projekte/wettbewerbe/stadterneuerung-berliner-platz-stuttgart.html>

- σ. **6α** Schloßplatz, Στουτγάρδη, *προσωπικό αρχείο*  
**6β** αφίσσα από αρχείο αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου Ναυαρίνου, <http://parkingparko.espinblogs.net/afises/>  
**6γ** Schloßgarten, Στουτγάρδη, *προσωπικό αρχείο*  
**6δ** πάρκο Ναυαρίνου, <http://parkingparko.blogspot.com/>  
**8α** Schloßplatz, Stuttgart, *προσωπικό αρχείο*  
**8β** αεροφωτογραφία της Στουτγάρδης, <http://www.bing.com/maps/>  
**9** γωνία Friedrichstraße και Lautenschlagerstraße, Στουτγάρδη, *προσωπικό αρχείο*  
**10** αεροφωτογραφία της Φλωρεντίας όπου διακρίνουμε τις piazza del Duomo και piazza della Signoria, <http://www.bing.com/maps/>  
**11α** πλατεία στον Πύργο του Γαλατά, Κωνσταντινούπολη, *προσωπικό αρχείο*  
**11β** Place de la Bastille, Gustave Loiseau, Willow Gallery, Λονδίνο, <http://www.allaboutweybrdge.co.uk/>  
**12α** Schloßplatz, Στουτγάρδη, τραβηγμένη από το Μουσείο Τεχνών, *προσωπικό αρχείο*  
**12β** Χριστουγεννιάτικη αγορά, Schloßplatz, Στουτγάρδη, *προσωπικό αρχείο*  
**13** Αγανακτισμένοι στη Θεσσαλονίκη, ΑΠΕ, <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231110366>  
**14α** τοπογραφικό και κάτοψη του ανακτόρου της Κνωσού, *Τερζόγλου, «Κοινόχρηστοι Χώροι, Ιστορική Εξέλιξη»*  
**14β** η αγορά της Αθήνας κατά το 400 π.Χ., Τραυλός, *Τερζόγλου, «Κοινόχρηστοι Χώροι, Ιστορική Εξέλιξη»*  
**16** Les Grands Boulevards, Pierre-Auguste Renoir, Philadelphia Museum of Art, <http://www.renoirgallery.com/>  
**17α** Stachus, Μόναχο, 1955, [http://www.xella.com/de/content/downloadbereich\\_2731.php/](http://www.xella.com/de/content/downloadbereich_2731.php/)  
**17β** Vintage Facebook, Moma Agency, <http://www.fridge.gr/>  
**17γ** Vintage Skype, Moma Agency, <http://www.fridge.gr/>  
**18α** Piazza del Duomo, Πιασενζα, *Sitte, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές»*  
**18β** Piazza de la Cattedrale, Ραβέννα, *Sitte, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές»*  
**18γ** Piazza San Marco, Piazzetta, Βενετία, *Sitte, «Η πολεοδομία σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές της αρχές»*  
**19α** Piazza del Campo, Σιένα, [http://it.wikipedia.org/wiki/Piazza\\_del\\_Campo](http://it.wikipedia.org/wiki/Piazza_del_Campo)  
**19β** Piazza San Pietro, Ρώμη, *προσωπικό αρχείο*  
**20** Place de la Cathedrale, Στρασβούργο, <http://www.crdp-strasbourg.fr/>



- σ. **21** Στουτγάρδη: ο πύργος του δημαρχείου και το καμπαναριό της εκκλησίας, *προσωπικό αρχείο*
- 22α** σχέδιο της πόλης, 1640, *Markelin Antero, "Stadtbaugeschichte Stuttgart"*
- 22β** σχέδιο της πόλης, 1832, βλ. 27
- 22γ** παλιές cartes-postales της Στουτγάρδης
- 23** αεροφωτογραφία της πόλης μετά από βομβαρδισμό τον Ιούλιο του 1944, *Brunold Andreas, "Von der Residenz zur modernen Großstadt"*
- 24α** το Νέο Παλάτι, 1945, βλ. 30
- 24β** Königstraße, 1955, βλ. 30
- 24γ** Königstraße, 1993, βλ. 30
- 25** η πόλη από τα δυτικά, σε πρώτο πλάνο οι βασιλικοί κήποι, Wagner, 1852, βλ.27
- 26α** Kunstgebäude, 1908, βλ. 30
- 26β** το δημαρχείο μετά από βομβαρδισμό τον Ιούλιο του 1944, *Förschler Andreas, "Stuttgart lebt: Eine Stadt vor dem Wiederaufbau"*
- 27α** το νέο δημαρχείο, 1960, βλ., 27
- 27β** το δίκτυο του U-Bahn, βλ. 30
- 28α** Villa Berg, <http://landschaftsfotos.eu/>
- 28β** τοπογραφική μακέτα της "λεκάνης" της Στουτγάρδης, βλ.27
- 29α** τα σκαλιά, "Stäffele" στην πόλη, *προσωπικό αρχείο*
- 29β** πράσινες πλαγιές της Στουτγάρδης, από *τουριστικό οδηγό Baedeker*
- 29γ** τομή της πόλης στον άξονα βορρά νότου
- 30α** Willy-Reichert Staffel, Στουτγάρδη, *προσωπικό αρχείο*
- 30β** οι αμπελώνες και ο ποταμός Neckar, βλ..41
- 31α** Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 31β** Rosensteinpark, *προσωπικό αρχείο*
- 31γ** Schloßgarten, *προσωπικό αρχείο*
- 32α** πρόσκληση σε εκδήλωση στο πάρκο της πόλης, 1885, *Timo John, "Der Stuttgarter Stadtpark, von den Seewiesen zum Univer-sitätscampus"*
- 32β** πρώτο σχέδιο για το πάρκο της πόλης ενόψει της Δενδροκηπευτικής έκθεσης του 1870, βλ. 48
- 32γ** Rosensteinpark, *Στουτγάρδη, προσωπικό αρχείο*
- 33** Grünes U, <http://www.stgt.com/parks/home.htm>
- 34α** αεροφωτογραφία της Στουτγάρδης, <http://www.bing.com/maps/>
- 34β** τουριστικός χάρτης του κέντρου της πόλης της Στουτγάρδης
- 35α** το πάρκο της πόλης και campus του Πανεπιστημίου από τον 10ο όροφο του K1, *προσωπικό αρχείο*

- σ. **35β** στο κέντρο της Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 35γ** η ράμπα-γλυπτό του Michel Majerus στην Schloßplatz, Μάρτιος 2012, *προσωπικό αρχείο*
- 36α** λαϊκή αγορά στην Marktplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 36β** Königstraße, *προσωπικό αρχείο*
- 37** “Crinkly avec disque rouge”, γλυπτό του Calder στο κέντρο της Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 38α** Παρίσι, *Στεφάνου Ιουλία, Στεφάνου Ιωσήφ, «Περιγραφή της εικόνας της πόλης»*
- 38β** θέα από την Ιερουσαλήμ, *Lynch στο βλ. 58*
- 38γ** σιλουέτες της Φλωρεντίας, *βλ. 58*
- 39α** διαγράμματα Lynch, *“The image of the city”*
- 39β** the visual form of Los Angeles as seen in the field, *βλ. 61*
- 41** τα εργαλεία αποτύπωσης της νοητικής εικόνας, *βλ. 61*
- 43** η εικόνα της Schloßplatz από την Kleiner Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 44α** Schloßplatz, στο βάθος το κτήριο Königsbau, *προσωπικό αρχείο*
- 44β** Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 45** Marktplatz σήμερα, στο βάθος το νέο δημαρχείο, *προσωπικό αρχείο*
- 46α** Marktplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 46β** Marktplatz, λαϊκή αγορά, *προσωπικό αρχείο*
- 47** παιδική χαρά στην Marienplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 48α** Zacke, Marienplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 48β** Marienplatz βράδυ, *προσωπικό αρχείο*
- 49** Berliner Platz, *στο βάθος το πολιτιστικό κέντρο Liederhalle, προσωπικό αρχείο*
- 50α** Berliner Platz, *προσωπικό αρχείο*
- 50β** Berliner Platz, σιντριβάνι, *προσωπικό αρχείο*
- 51** Kronprinzstraße, διαφημιστικό περίπτερο, *προσωπικό αρχείο*
- 52** Kronprinzstraße, *προσωπικό αρχείο*
- 68** Kleiner Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 73** Kleiner Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 75α** Πλατεία Μοναστηρακίου, *<http://www.flickr.com/photos/visit-greecegr/5987231038/sizes/m/in/photostream/>*
- 75β** Πλατεία Συντάγματος, *προσωπικό αρχείο*
- 76α** Place Georges Pompidou, Παρίσι, *<http://www.flickr.com/photos/mhsorens/5276944633/>*
- 76β** Place Igor Stravinsky, Παρίσι, *<http://www.flickr.com/photos/35005631@N02/5940022298/>*
- 77α** Place de la Defense, Παρίσι, *προσωπικό αρχείο*

- σ. **77β** Schouwburgplein, Ρότερνταμ, *Reed Peter, "Groundswell", New York, 2005*
- 78α** Place del Hotel de Ville, Παρίσι, *προσωπικό αρχείο*
- 78β** Schloßplatz, *προσωπικό αρχείο*
- 79α** Place IMA, Παρίσι, *προσωπικό αρχείο*
- 79β** At&T Plaza, Millenium Park, Σικάγο, *προσωπικό αρχείο*
- 80α** Place des Terreaux, Λυών, *<http://www.flickr.com/photos/clic101/5023377834/sizes/z/in/photostream/>*
- 80β** Place des Terreaux, Λυών, *[http://www.cn.lyon-france.com/37324-26114-27426-36814-20320-65281/p-2043/my-lyon.php?id\\_view=6&id\\_theme=6&id\\_photo=4](http://www.cn.lyon-france.com/37324-26114-27426-36814-20320-65281/p-2043/my-lyon.php?id_view=6&id_theme=6&id_photo=4)*
- 81α** Πλατεία Μοναστηρακίου, *[http://actimon.blogspot.gr/2011/07/blog-post\\_8431.html](http://actimon.blogspot.gr/2011/07/blog-post_8431.html)*
- 81β** Schouwburgplein, Ρότερνταμ, *<http://con-sens-us.net/gallery.html>*

Τα υπόλοιπα διαγράμματα και χάρτες της εικονογράφησης έχουν σχεδιαστεί από εμάς.

